

Univerzita Karlova

Pedagogická fakulta

Katedra psychologie

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Vývoj řeči

Speech development

Eva Beránková

Vedoucí práce: doc. PhDr. Dobromila Trpišovská, CSc.

Studijní program: Učitelství pro základní školy

Studijní obor: Učitelství pro 1. stupeň ZŠ

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci na téma Vývoj řeči vypracovala pod vedením vedoucího práce samostatně za použití v práci uvedených pramenů a literatury. Dále prohlašuji, že tato práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze, 22. 6. 2017

.....

podpis

Děkuji vedoucí své práce doc. PhDr. Dobromile Trpišovské, CSc. za cenné rady a osobní přístup při konzultacích.

Děkuji všem respondentům, kteří ochotně vyplnili dotazník. Také děkuji rodičům dětí, kteří se zapojili do výzkumného šetření prostřednictvím pozorování.

V neposlední řadě chci poděkovat svým blízkým, kteří mě podporovali nejenom při psaní mé diplomové práce, ale také po celou dobu studia na vysoké škole.

ABSTRAKT

Diplomová práce se zabývá vývojem řeči u dětí do 3 – 4 let věku. Jejím cílem bylo zjistit, jakým způsobem probíhá vývoj řeči u dětí v současné době a porovnat ho s výzkumem prof. Václava Příhody.

V teoretické části jsou definovány důležité termíny, popsán vývoj řeči podle prof. Václava Příhody, ale též podle dalších autorů. Zmíněny jsou i faktory ovlivňující vývoj řeči.

Praktická část byla realizována pomocí elektronického dotazníku určeného rodičům dětí a prostřednictvím pozorování deseti vybraných dětí. Získaná data byla zpracována pomocí počítačového programu. Výsledky práce shrnují, v jakém věku probíhají jednotlivá období vývoje řeči a vymezují shody a rozdíly s výzkumem prof. Václava Příhody.

Ve výzkumné části byly zjištěny některé rozdíly mezi mými a Příhodovými výsledky výzkumu. Mnoho současných dětí začíná správně používat podřadné souvětí až mezi třetím a čtvrtým rokem života, na rozdíl od dětí, které byly součástí Příhodova výzkumného souboru. Malá část dětí z výzkumného vzorku dokonce začíná se samotným souvětím až po třetím roce života.

KLÍČOVÁ SLOVA

řeč, vývoj řeči, komunikace, odlišný vývoj řeči, vývojová stadia řeči

ABSTRACT

My thesis is focused on children's speech development, aged 3 – 4. The aim of my work was to research on which basis children learn to speak nowadays and compare my results with the research evidence of Prof. Václav Příhoda.

In the theoretical part of my work, there are some important definitions, description of speech development by Václav Příhoda and also some other authors. There are also another factors which have an impact on speech development.

The practical part was being realized by collecting data by the electronical questionnaire to parents and also through the observation of 10 chosen children. The collected data were sorted by the PC programme. The results conclude in what age the different developmental speech stages happening and it also shows the similarities and the differences with the research of Prof. Václav Příhoda.

In the research part there are some differences being discovered between mine and Příhoda's results. Many children nowadays start to use correct inferior sentences between 3 – 4 years, unlike the children who were the part of Příhoda's research. A few children from my research sample start to use the conjecture sentences after the age of 3.

KEYWORDS

speech, speech development, communication, different development of speech, speech development stages

Obsah

1	ÚVOD	8
2	VYMEZENÍ ZÁKLADNÍCH POJMŮ.....	9
2.1	KOMUNIKACE	9
2.2	JAZYK	11
2.3	ŘEČ.....	12
2.3.1	<i>Ontogenetický vývoj řeči.....</i>	<i>13</i>
3	POJETÍ ONTOGENETICKÉHO VÝVOJE ŘEČI PODLE VÁCLAVA PŘÍHODY	14
3.1	VÝVOJ ANTENATÁLNÍ	15
3.2	OBDOBÍ NEMLUVNĚTE	15
3.2.1	<i>Křik a výskot</i>	<i>16</i>
3.2.2	<i>Broukání</i>	<i>16</i>
3.2.3	<i>Žvatláni.....</i>	<i>17</i>
3.3	VĚK BATOLETE MLADŠÍHO OD 1;0 DO 2;0	18
3.4	VĚK BATOLETE STARŠÍHO OD 2;0 DO 3;0	19
3.5	SHRNUTÍ	20
4	POJETÍ ONTOGENETICKÉHO VÝVOJE ŘEČI PODLE DALŠÍCH AUTORŮ.....	22
4.1	PRENATÁLNÍ OBDOBÍ.....	23
4.2	KOJENECKÉ OBDOBÍ.....	23
4.2.1	<i>Předřečové období.....</i>	<i>23</i>
4.2.2	<i>Počátek vývoje jazykových kompetencí.....</i>	<i>25</i>
4.3	BATOLECÍ VĚK	27
4.4	JAZYKOVÉ ROVINY VE VÝVOJI ŘEČI	29
4.4.1	<i>Morfologicko-syntaktická rovina</i>	<i>30</i>
4.4.2	<i>Lexikálně-sémantická rovina</i>	<i>30</i>
4.4.3	<i>Foneticko-fonologická rovina.....</i>	<i>31</i>
4.4.4	<i>Pragmatická rovina</i>	<i>32</i>

4.1	GENDEROVÉ ROZDÍLY VE VÝVOJI ŘEČI	33
5	FAKTORY OVLIVŇUJÍCÍ VÝVOJ ŘEČI.....	35
5.1	VNITŘNÍ FAKTORY	35
5.1.1	<i>Myšlení.....</i>	35
5.1.2	<i>Motorika</i>	37
5.1.3	<i>Zrak.....</i>	38
5.1.4	<i>Sluch</i>	39
5.2	VNĚJŠÍ FAKTORY	40
5.2.1	<i>Sociální prostředí.....</i>	40
6	VLASTNÍ VÝZKUMNÉ ŠETŘENÍ	47
6.1	CÍLE VÝZKUMNÉHO ŠETŘENÍ	47
6.2	VÝZKUMNÉ OTÁZKY	47
6.3	CHARAKTERISTIKA A POPIS VÝBĚROVÉHO SOUBORU	48
7	METODOLOGIE VÝZKUMNÉHO ŠETŘENÍ.....	50
7.1	PŘÍPRAVA VÝZKUMNÉHO ŠETŘENÍ.....	50
7.1.1	<i>Popis použitých metod sběru dat</i>	50
7.2	PRŮBĚH VÝZKUMNÉHO ŠETŘENÍ.....	52
7.2.1	<i>Popis použité metody pro zpracování a vyhodnocení dat</i>	52
8	VÝSLEDKY VÝZKUMNÉHO ŠETŘENÍ.....	53
8.1	DOTAZNÍKOVÉ ŠETŘENÍ	54
8.2	POZOROVÁNÍ	69
8.3	SOUHRN VÝZKUMNÉHO ŠETŘENÍ.....	74
9	DISKUSE.....	76
10	ZÁVĚR	80
11	SEZNAM POUŽITÝCH INFORMAČNÍCH ZDROJŮ	82
12	SEZNAM PŘÍLOH	86

1 Úvod

Řeč je způsob komunikace mezi lidmi a je velmi důležitá pro život každého z nás. Není nám vrozená, musíme ji vhodně rozvíjet. Řečové vyjadřování je pro jedince významné především k vytváření sociálních vazeb a celkové orientaci člověka ve světě. Vývoj řeči u dětí neprobíhá samostatně, proto je důležité sledovat celkový psychomotorický vývoj jedince.

Zpracování problematiky vývoje řeči jsem si vybrala z několika důvodů. Jedním z nich bylo to, že mě téma řeči u dětí vždy všeobecně zajímalo, ať už z vývojového hlediska, ale též z logopedického. Ve své učitelské praxi se sice setkávám s dětmi mladšího školního věku, je však známo, že vývoj řeči může ovlivnit i zralost pro vstup do školy a obecně školní docházku žáka. Tudíž jsem se chtěla více orientovat ve faktorech, které mohou ovlivnit rozvoj řeči u dětí v raném věku a ve výsledku i jeho další život. Dále mě zajímalo, zda vývoj řeči probíhá v současnosti stejně jako dříve, v našem případě shodně jako v druhé polovině minulého století. A pokud ne, jací činitelé mohou dnes rozvoj řeči ovlivnit jiným směrem, než tomu bylo dříve.

Cílem diplomové práce je zjistit, jak probíhá v současné době vývoj řeči u dětí a porovnat ho s výzkumem prof. Václava Příhody. Pokusím se najít shody, případně rozdíly v dosažené úrovni řeči vzhledem k věku dětí.

V jednotlivých kapitolách teoretické části diplomové práce se zabývám vývojem řeči u dětí do věku 3 - 4 let. Na začátku práce definuji důležité termíny, které se v rámci práce vyskytují. Stěžejní je pro mě vývoj řeči v ontogenezi podle prof. Václava Příhody, popisu právě jeho pojetí věnuji celou jednu kapitolu. Příhoda ve své publikaci popsal vývoj řeči u dětí začátkem druhé poloviny 20. století. V další kapitole se věnuji jednotlivým etapám vývoje řeči podle dalších autorů se zaměřením na konkrétní vývojová stádia a jazykové roviny. V neposlední řadě zmiňuji faktory, které rozvoj řečových schopností ovlivňují s důrazem na to, které z nich mohou na vývoj řeči působit pozitivně a které naopak negativně.

V praktické části zpracovávám a vyhodnocuji vlastní empirické šetření, které jsem získala prostřednictvím dotazníku určeného rodičům dětí. Jako druhou metodu výzkumu jsem zvolila pozorování, kterého se zúčastnilo deset vybraných dětí.

2 Vymezení základních pojmů

V této úvodní kapitole bych ráda definovala a přiblížila základní pojmy, které se budou v rámci diplomové práce často vyskytovat. Jelikož je práce zaměřena na vývoj řeči, často budu používat termíny jako je **komunikace, jazyk, řeč a ontogeneze**. Jejich vymezení mi proto přijde nezbytné.

2.1 Komunikace

Komunikace nese velký význam v rozvoji osobnosti a v budování mezilidských vztahů. K pojmu komunikace neexistuje v literatuře jednomyslné objasnění obsahu. Jedná se o slovo latinského původu, které vychází z „*communem reddere*“, neboli učinit společným. (Bytešníková, 2012)

Z psychologického hlediska nalezneme definici v *Stručném psychologickém slovníku*, kde komunikace znamená „*dorozumívání, sdělování, přičemž obecně nejde o specificky lidský jev, na rozdíl od jazyka existuje také u živočichů.*“ (Hartl, 2004, s. 113)

Slovník lingvistických termínů pro filology termín komunikace vymezuje jako „*vysílání a příjem informace mezi aspoň dvěma partnery při splnění určitých podmínek a zapojení dalších faktorů, a to jazykem (komunikace verbální) nebo jinak (komunikace neverbální), sdělování, dorozumívání.*“ (Lotko, 2000, s. 61)

Podle Mareše & a Křivohlavého (1995, s. 15) „*komunikovat znamená mnoho dát.*“

Každá komunikace má svůj smysl s určitou funkcí. Primární funkce lidského dorozumívání charakterizuje Vybíral (2009, s. 31, 32):

- „*informovat – předat zprávu, doplnit jinou, dá ve známost oznámit, prohlásit;*
- *instruovat – navést, zasvětit, naučit, dát recept;*
- *přesvědčit – aby, adresát pozměnil názor získat někoho na svou stranu, zmanipulovat;*
- *vyjednat, domluvit (se) – řešit a vyřešit, dospět k dohodě;*
- *pobavit – rozveselit druhého, rozveselit sebe, rozptýlit;*
- *kontaktovat se – užít si blízkosti, prožít si sebepotvrzení;*
- *předvést se – prezentovat se, vyvolat dojem.*“

Sovák (1980) rozděluje komunikaci na tři formy. Jedná se o komunikaci **intraindividuální**, která se pojí na vnitřní prostředí, **extraindividuální**, ta je vázána na přírodní prostředí a **interindividuální**, která se spojuje se společenským prostředím.

Komunikaci můžeme rozdělit na komunikaci **verbální** (slovní), komunikaci **neverbální** (mimoslovní) a **komunikaci činem**. (Mareš & Křivohlavý, 1995)

Verbální chování je definováno jako „*chování zprostředkované jazykem; podstatné při utváření meziosobních vztahů, základ sociálního učení a sdělování*.“ (Hartl, 2004, s. 290)

Pod **verbální komunikaci** se řadí mluvené a psané vyjádření. Sociální kontakty jsou závislé na jazykovém vyjádření především skrz rozhovor, hádky, diskuze. I když to tak ze začátku nebylo, verbální vyjadřování si časem vybudovalo převládající pozici v dorozumívání. Důležité je zmínit, že slovní komunikaci nemůžeme uskutečňovat bez té mimoslovní. Neverbální můžeme uplatňovat samostatně, většinou zastupuje slovní projev. (Klenková, 2006)

Ve Stručném psychologickém slovníku je neverbální komunikace vysvětlena jako „mimoslovní, kromě pohybů těla, gest, mimiky a pohybů očí je zprostředkována kvalitou hlasu, pauzami v řeči, zvuky jako smích, bručení, dále vzdáleností, čichovými nebo dotykovými vjemy, oděvem a kosmetikou.“ (Hartl, 2004, s. 156)

Ontogeneticky starší historii však nese **komunikace činem** doprovázená **nonverbální**. Mimoslovně vyjadřujeme více objektivně své duševní stavy, city, emoce, prožitky a myšlenky než verbálním dorozumíváním. (Bytešníková, 2012)

Neverbální komunikace nezahrnuje pouze mimiku, ale řeč celého těla. Až 55% informací nabýváme prostřednictvím řeči těla. Předávat sdělení tedy můžeme skrz miminku, pohledy, pohybem, fyzickými postoji těla, gesty, dotekem, přiblížením a oddálením, tónem řeči, ale dokonce i úpravou zevnějšku či životního prostředí. (Nelešovská, 2005)

Nonverbální projevy nesou kulturní, etnické a geografické odlišnosti. Co u nás může být považováno za projev neslušnosti, u jiných národů se může jednat o projev úcty. Jestliže nastane situace, kdy je jasně viditelné, že neverbální vyjádření není ve shodě s verbálním, je daleko větší pravděpodobnost, že uvěříme více mimoslovnímu sdělení. Jedná se o projev lidského jednání, který vyjadřuje mezilidské vztahy. (Klenková, 2006)

Schopnost komunikovat patří k nejvýznamnějším lidským schopnostem. Pro existenci jakékoliv společnosti je komunikace nezbytným procesem. (Klenková, 2006)

2.2 Jazyk

Ve Stručném psychologickém slovníku je jazyk charakterizován jako „systém vyjadřovacích a dorozumívacích prostředků znakové povahy užívaný k ústnímu a písemnému sdělování.“ (Hartl, 2004, s. 102)

V Encyklopedickém slovníku češtiny je definován jako „systém znaků, sloužící řečovému dorozumívání (komunikaci) lidí; soubor jazykových norem platných v určitém společenství, dnes především národní jazyk.“ (Karlík & Nekula, s. 192)

Jazyk je předmětem zkoumání v lingvistice. Tři základní významy pojmu jazyk vymezil Ferdinand de Saussure. A to ve smyslu *langue* – systém znaků, *parole* – jako promluva a *langage* jako spojení dvou předchozích ve smyslu zvládnutí systému znaků v promluvách. (Hubáček, a další, 2010)

Podle Saussureho (1989, in Bytešníková, 2012) je jazyk sociální složka řeči. Člověk ho však nemůže pozměňovat. Jedná se o jakési uspořádání, které je uloženo v mozku lidí. Velmi přesná se jeví definice, kterou uvádí Alajouanine: „*Jazyk je výsledek složité neuronální činnosti, dovolující vyjadřovat a vnímat duševní stavy prostřednictvím sluchových a grafických znaků nebo gest při senzorických a motorických funkcí, které k tomuto účelu nebyly prvotně specializovány.*“ (Bytešníková, 2012, s. 14)

Při užívání mateřského jazyka si většinou neuvědomuje jeho pestrost a šíři slovní zásoby. Jazyk je pro nás v prvé řadě prostředkem dorozumění. (Vybíral, 2009)

Můžeme tedy říct, že jazyk je základním nástrojem k předávání myšlenek. Každý člověk je součástí nějakého společenství, které užívá konkrétní jazyk. Všechny zdravé děti mají k dispozici schopnost osvojit si jazyk. Který jazyk bude právě ten mateřský, ovlivňují především rodiče či vychovatelé dítěte. Prostředkem uskutečnění jazyka je řeč. (Bytešníková, 2012)

2.3 Řeč

Řeč je způsob dorozumívání se mezi lidmi a vytvořila se při vzájemném kontaktu. Již pralidé museli komunikovat v tlupách, aby si zvládli obstarat potravu. Vývojem společnosti se řeč zdokonalovala až do dnešní doby. (Bezděková Kycltová, 2014)

Schopnost mluvního projevu nám není vrozená, narodíme se však s určitými předpoklady, které se začínají rozvíjet až při kontaktu s mluvícím prostředím. **Vnější řeč** slouží k vyjadřování pomocí verbálního projevu, **vnitřní řeč** je však záležitostí v první řadě mozku a jeho hemisfér. Není pochyb, že blízce souvisí s kognitivními procesy a myšlením. Řeč nejlépe vystihují tři základní znaky. Je pro ni charakteristické tzv. „sebezapomnění“, jelikož ji běžně nevnímáme, protože se skrze ni koncentrujeme na to, co říkáme. Důležité je taky to, že se skrze ni vyjadřujeme ke druhým, řadíme ji tedy do „**oblasti my**“. Poslední rys tvoří to, „**o čem se dá mluvit**“. Jelikož když něco nezvládneme vyjádřit řečí, nemůžeme to správně ani myslet, musíme tedy pro to nějaké jazykové vyjádření najít. (Klenková, 2006)

Je nezbytné zmínit, že řeč má od počátku svého vývoje sociální rozsah. Mezi její hlavní znaky patří individualita a socializace. (Bytešníková, 2012)

Stručný psychologický slovník definuje řeč jako „*schopnost člověka vyjádřit členěnými zvuky obsah vědomí a používat prostředky slovní i mimoslovní; neoddělitelnou součástí řeči je i emoční složka a situační souvislosti; slovní zásoba dospělého člověka vyspělé společnosti se pohybuje od čtyřiceti tisíc do dvou set tisíc slov.*“ (Hartl, 2004, s. 234)

Ve Slovníku spisovné češtiny pro školu a veřejnost je řeč charakterizována jako „*schopnost vyjadřovat se a dorozumívat jazykem.*“ (Josef & Daneš, 1998, s. 372)

Lidská mluva vyvolává u dětí motivaci k osvojení si řeči, zvláště pokud je doprovázena dalšími impulsy jako je mimika a gesta. Hlavní důvody, proč si chce dítě osvojit jazyk, jsou především nezbytnost orientovat se ve světě či touha cítit se bezpečně. (Vágnerová, 2012)

Vývoj řeči lze posoudit ze dvou hledisek. První z nich je vývoj **fylogenetický**, který sleduje vývoj jazykového projevu u člověka jako druhu. Řečový vývoj během života jednotlivce zkoumá druhý aspekt a to vývoj **ontogenetický**, který je pro mě v rámci diplomové práce stěžejní. (Bytešníková, 2012)

2.3.1 Ontogenetický vývoj řeči

Ontogenetický vývoj řeči má ve srovnání s ostatními vývojovými schopnostmi nejprudší průběh. I když se řečové vyjadřování člověka zdokonaluje celý život, k jejímu osvojování nejvýznamněji patří období do 6 let života. (Lechta, 2008)

Já se v diplomové práci zabývám klíčovým obdobím vývoje řeči do 3 – 4 let věku dítěte, kdy je vývojové tempo řeči nejrychlejší. Nejprve si však vysvětlíme pojem ontogeneze. Ta je charakterizována v *Pedagogickém slovníku* dvěma způsoby. „*V biologii se jí rozumí vývoj jedince od oplození vajíčka do dospělého jedince. V psychologii se jí rozumí tělesný a duševní vývoj jedince během celého života, tj. od početí až po smrt.*“ (Průcha, Walterová, & Mareš, 2009, s. 181)

Dítě musí při osvojování řeči zvládnout za krátký časový úsek mnoho různorodých aktivit, které tvoří soubor řečových dovedností. (Šulová, 2004) Ohnesorg (1976, s. 5) ve své publikaci uvádí tvrzení Čukovského, že „*když se dítě učí mluvit, je to nejvíce zatížený duševní pracovník na naší planetě, aniž o tom má, naštěstí, nejmenší tušení.*“

Vývoj řeči probíhá v několika stádiích různé délky a je také ovlivněna několika determinanty. Řeč má též několik rovin, podle kterých je organizována. Tato období, roviny a faktory, které ovlivňují vývoj řeči, si vymezíme v dalších kapitolách práce.

3 Pojetí ontogenetického vývoje řeči podle Václava Příhody

O rozdělení životních fází lidského života se v minulosti pokoušelo již několik autorů. Je však důležité zmínit, že členění lidského života na jednotlivé časové úseky, nemůže být dáno pouze jedním činitelem. Český filozof, pedagog a psycholog Václav Příhoda jako první vytvořil koncepci komplexní periodizace, která zahrnovala biologický, sociální i psychický vývoj člověka. (Heller)

Jedná se o vývoj tzv.: **biopsychosociální**, který zahrnuje všechny tři základní vlivy, které působí na a uvnitř člověka, překonává starší představy dělící vývoj pouze na tělesný a duševní. (Hartl, 2004)

Jeho třídění vývojového období pochází z 2. poloviny 50. let, kdy vydal učební text *Úvod do pedagogické psychologie* (1956). Své výzkumné zkušenosti sepsal v 60. a 70. letech v čtyřsvazkovém díle *Ontogeneze lidské psychiky I – IV.*, kde do detailu popisuje jednotlivá lidská vývojová období. (Kuric, 1986)

Příhoda (1977) zdůrazňuje, že každá periodizace je pouze schematická, jelikož vývoj u každého jedince podmiňuje mnoho faktorů jako je rodový původ, povaha výživy, zdravotní podmínky, zeměpisné i společenské prostředí. Příhoda (1977) rozděluje život na osm vývojových období. Já se budu ve své diplomové práci věnovat pouze období do tří – čtyř let věku dítěte, kdy ve vývoji řeči dochází k nejvýraznějším změnám.

Příhoda (1977, s. 13, 14) vymezuje tato období:

- I. „Rozvoj antenatální
 - a) Zárodečný a embryonální od 0 do 3 lunárních měsíců
 - b) fetální od 4. do 7. měsíce
 - c) prenatální v užším smyslu od 8. do 10. měsíce
- II. První dětství
 1. Období nemluvněte
 - a) natální období od 0 do 10 dní
 - b) novorozence od 10 do 60 dní
 - c) kojení od 2 do 12 měsíců
 2. Věk batolete mladšího od 1;0 do 2;0 a staršího od 2; do 3;0“
- III. Druhé dětství

- IV. *Pubescence od 11 do 15 let*
- V. *Období hebetické*
 - 1. *Postpubescence od 15 do 20 let*
 - 2. *Mecítma od 20 do 30 let*
- VI. *Životní stabilizace a vyvrcholení od 30 do 45 let*
- VII. *Střední věk (počínaje involuce) od 45 let do 60 let*
- VIII. *Senium*
 - 1. *Stáří od 60 do 75 let*
 - 2. *Kmetství od 75 let do 100 let“*

3.1 Vývoj antenatální

Podle odborných studií má vývoj pohybu jedince před narozením velký vliv na budoucí chování jedince. Proto se Příhoda zabývá psychickou stránkou jedince již před narozením. Již ve čtvrtém měsíci se objevují některé projevy, které mohou ovlivnit vývoj řeči. Patří mezi ně ústní reflexy, jako je otevírání a zavírání úst, pohyb jazykem či polykací reflex. V pátém embryonálním měsíci je připravena vokalizace a bývá slyšeno tzv. **nitroděložní kvílení**. Jako součástí dýchacího komplexu se vyvine nepodmíněný křikový reflex, ke kterému dochází sevřením rtů a stoupnutím výdechového tlaku. Novorozenec tak reaguje na chladné ovzduší, které je protikladem k nitroděložnímu životu, a na celkovou změnu prostředí. Některým dětem se musí křik vyvolat úderem do zad. (Příhoda, 1977)

3.2 Období nemluvněte

Období nemluvněte trvá podle Příhody od narození do 12 měsíců věku dítěte. Tuto etapu dále dělí na natální období čili okolo porodu, které trvá 10 dní. Novorozenec je dítě od 10 do 60 dní života a kojenec od 2 do 12 měsíců. Vlastnímu porozumění řeči předchází období **předřečových projevů**. Mezi hlavní činnosti nemluvněte patří spánek, krmení, klid, vokalizace a experimentace. Potřeba spánku postupem času ubývá a dítě se více věnuje experimentaci a vokalizaci (křik, výskot, broukání). (Příhoda, 1977)

„Kdežto u dvouměsíčního novorozence připadá podle statistického zjištění na experimentaci jen půl hodiny a na vokalizaci tři čtvrti hodiny denně, věnuje šestiměsíční dítě experimentaci půl třetí hodiny a vokalizaci téměř dvě hodiny.“ (Příhoda, 1977, s. 120)

3.2.1 Křik a výskot

Mezi první předřečový projev se řadí **křik**. Nejprve bývá křik slabý, ale přesto jasný. Ke konci druhého měsíce nabývá na síle a pro matku to bývá znamení bolesti, osamění, hladu či vlhka. Ve třetím měsíci se objevuje **výskot**, který by mohl být považován za projev radosti, ve skutečnosti se však jedná o projev přebytku energie. Příhoda považuje za pochybný názor psychologa Preyera, že lze rozlišovat křik dítěte již v prvních pěti týdnech z hladu a z bolesti. Nemyslí si, že by dítě bylo schopno již takto raně poznat rozdíl mezi hladem a jinou bolestí. To může podle zkušenosti odhadnout pouze matka. (Příhoda, 1977)

3.2.2 Broukání

Mezi další předřečový projev kromě výskotu a křiku patří broukání. Kojenec vydává tyto specifické zvuky, když se oddává chvílí klidu a uspokojení. Je spojeno s celkovým chováním dítěte především s pohybem. Jedná se o soustavu několika reflexních činností, které se projevují u každého kojence. Dosavadní studie ukazují, že broukání se objevuje u všech národností a neexistují mezi nimi odlišnosti. V tomto je broukání obecné povahy, avšak u každého jedince se projevuje individuálními zvuky. Neexistuje přesná definice pojmu broukání, proto také není stanovena doba jeho počátku a konce. Příhoda uvádí, že pokud zvažujeme broukání už jako reflexní reakci jakéhosi uspokojení, jedná se už o velice rané období cca jednoho měsíce života dítěte. Jedná se však o první fázi broukání, pouze o izolované projevy, které jsou znázorňovány různě, například podle Šandy ó-ó-ó. (Příhoda, 1977)

Ve druhé fázi už se jedná o tzv. broukavý monolog, který se projevuje delším trváním a větší souvislostí. Toto období počíná v půli čtvrtého měsíce, kdy dítě začíná pozorovat věci kolem. V tomto období bývá broukání zdánlivě slabikové a spojení bývá často zdvojené a opakované. Podle výzkumů je též známo, že nejprve dítě vydává samohlásky, až později přidává souhlásky. Příhoda též uvádí, že ve druhém čtvrtletí se již u dítěte objevují zvuky, které jsou podobné skoro všem samohláskám. Také je potvrzeno, že mezi první artikulované zvuky patří retnice (ma-ma, ba-ba) a zubnice (da-da, ta-ta, na-na). Dítě v tomto období reaguje instinktivně, jeho hlasové chování se skoro neliší od některých ptáků nebo savců. Povaha těchto zvuků je dána povahou mluvidel, ale i tím, že dítě brouká vleže. Na rozdíl od samohlásek, souhlásky ještě nejsou tvořeny jako u dospělých, jelikož to není z fyziologického hlediska u dětí v tomto nízkém věku možné. (Příhoda, 1977)

Příhoda (1977) souhlasí s názorem dr. Ohnesorga, který tvrdí, že ve třetím období broukání se již projevuje souvztažnost mezi akustickými a motorickými dojmy. Příhoda poukazuje na to, že se však jedná o neúmyslnou korelaci, odvíjející se od růstu a perseveračních cviků. Proto by mělo být třetí období nazýváno jako broukání artikulované. Obecně je stanoveno, že broukání je typickým projevem nemluvněte po celý první rok, podle několika výzkumů u některých jedinců může pokračovat i do 1 roku a 7 měsíců, u některých dokonce až 2 let a 3 měsíců, než se rozvine samotná řeč. (Příhoda, 1977)

Příhoda předkládá hypotézu, že broukání je tzv. prařeč lidstva, která se postupně přeměňovala v artikulovaný verbální projev. Hranice ukončení doby broukání je u každého dítěte zcela individuální, vytrácí se však s prvními slovy. (Příhoda, 1977)

3.2.3 Žvatlání

Této fázi bývá přisuzován název **žvatlání** a její charakteristickým znakem je to, že se dítě začíná obracet na okolí a postupně se **socializuje**. Dítěti dozrává kůra mozková, což se projevuje v celkovém chování dítěte, v pohybech, ale také v experimentaci s mluvidly. Postupně mizí chrčivé, dávivé a další různé pazvuky. Zvuky vydávané při broukání se postupně přeměňují a dostávají podobu fonémů.

Podle Příhody se ve 25. týdnu objevuje sociální povaha broukání a především tehdy, když k dítěti mluví rodič či jiná osoba. Dítě se totiž snaží svým broukáním jakoby odpovídat, jedná se však o reflexní odpověď na vlídné chování. V této fázi se objevuje nový činitel napodobování zvuků, který začíná výrazně ovlivňovat vývoj řeči. Příhoda však zpochybňuje názor některých pozorovatelů, že dítě někdy opakuje i samo sebe, jelikož dítě dlouho nevnímá svůj vlastní hlas. Dítě sice zdvojuje slabiky, ale pouze perseverací, nikoliv tak, že by napodobovalo samo sebe. Začátek první nápodoby zvuků nelze přesně určit, jelikož se vyskytuje odlišně u různých badatelů a jiných dětí. Příhoda uvádí názory několika pozorovatelů, například podle Preyera se nápodoba vyskytuje až poté, co dítě slovu rozumí, Karpas uvádí kolem 11. měsíce a Šanda v osmi měsících. Pozorovatelé zjistili, že dítě vyslovuje napodobené slovo pomaleji a šeptem. (Příhoda, 1977)

V kojeneckém období nelze mluvit u dětí o hláskách či slabikách. Příhoda svým pokusem potvrzuje tvrzení pana profesora Seemana: „*Dítě vnímá slova nebo krátké věty globálně jako celkové zvukové obrazy mluvní. Důležitou úlohou pro porozumění má přitom citové*

zabarvení zvuku proneseného slova nebo věty. Zprvu je to melodie povelu či slova, někdy jen síla jediné slabiky, která stačí k vybavení jeho pochopení“ (Příhoda 1977, s. 124). Dítě tedy mnohem více reaguje na výšku, intenzitu či zabarvení zvuku. Díky stále většímu vlivu jazykového prostředí jsou v řečovém projevu nemluvněte stále více slyšena fonémata mateřského jazyka. (Příhoda, 1977)

Mezi další přípravné projevy vývoje řeči patří porozumění gestům, pohybům a následně i slovům jiných osob. I to se vyvíjí z jednoduché komplexnosti k analýze. Ze začátku vnímá dítě zvukový dojem, rozumí pouze intuitivně. Ke skutečnému porozumění dochází teprve okolo 10. měsíce, kdy si dítě slyšené slovo spojí s nějakou osobou či věcí. Datování je však opět velmi i individuální ať už z hlediska odlišností dětí, ale také kvůli chybám v pozorování. Než se umí děti vyjádřit verbálně, používají mimoslovní sdělení, jako jsou gesta, obličejová mimika a pro ně přirozené pohyby, kterými mohou vyjádřit své potřeby. Neverbální komunikace však nemá v prvním roce příliš velký význam, jelikož potřeby kojence bývají často uspokojeny ještě dříve, než je projev. (Příhoda, 1977)

3.3 Věk batolete mladšího od 1;0 do 2;0

Dle Příhody je věk mladšího batolete čili dítěte od 1;0 – 2;0 charakteristický egocentrismem a především tím, že se **dítě učí mluvit**. Řeč je u člověka základním nástrojem vývoje. Dítě v tomto věku zvládá artikulovat své broukání a rozumí až dvaceti výzvám. Ke konci prvního roku rozumí několika situacím, řeč je na vysokém vývojovém stupni. Osvojování řeči je ale velmi individuálně odlišné. (Příhoda, 1977)

Řeč se u batolete rozvíjí především stykem s ostatními, kteří na dítě mluví. V jednom roce přechází k artikulovaným zvukům a zapojuje především onomatopoické citoslovce (bů, mé apod.). Nejprve napodobuje slyšené zvuky, poté až přechází ke slovům. Dítě spojuje složitý zvuk s předmětem, osobou či situací, což svědčí o porozumění. K prvnímu slovu dochází průměrně v 1;2 letech. První slova mají mnohoznačný význam, aneb slovo papa může nést několik významů např.: „*Pojď si hrát, zvedni mě.*“ Jedná se o mnohovýznamové věty. První slovo ještě není částí myšlenky, ale celou myšlenkou. Dítě v té době rozumí už mnoha slovům, aniž by je už umělo říci. Slova jsou přibližně do dvou let věku neohebná, dítě ještě neskloňuje ani nečasuje. Nerozeznává mezi jednotlivými slovními druhy. Takto negramaticky se vyjadřuje dlouhou dobu, přibližně 8 měsíců. (Příhoda, 1977)

3.4 Věk batolete staršího od 2;0 do 3;0

První skloňování pozoruje Příhoda u chlapce v 2;1 letech. Jazyk si osvojuje tvořivě, když vytváří nová slova. Na první místo ve větě dává to, co je mu hlavní. Např.: „*Housku mám. Zafoukám já*“ (Příhoda, 1977, s. 177)

Ke konci třetího roku, především v období 2;7 – 2;9, dítě už jen zdokonaluje své **skloňování** a **časování**. Dítě má v této době velmi bohatý slovník a užívá výstižných výrazů. Ve třech letech mluví dítě správně z hlediska skladby i tvarosloví. Ve třech letech se ještě může vyskytnout problém u komparativu přídavných jmen. Superlativ dítě zvládá až s blížícím se čtvrtým rokem. (Příhoda, 1977)

Užití podřadných souvětí se řadí k pozdní etapě jazykového vývoje. Uvádí, že děti zvládnou vytvářet správně **podřadná souvětí těsně před třetím rokem**. Poznání celkové struktury jazyka a osvojení si jazykového citu je ukončeno u dětí nejdéle do čtyř let. Ve svém slovníku občas používají slova, kterým nerozumí nebo používají nesprávná označení jako např.: místo popelář použije slovo popelník apod. (Příhoda, 1977)

Věk tří let považuje Příhoda za **uzlový bod lidského vývoje** a především řeči. Dle jeho výzkumu řeč nahrazuje gesto, skrz ni dítě vyjadřuje vztahy, tvoří plurální pojmy a stává se prostředkem jeho společenského a myšlenkového života. Díky řeči se dítě zbavuje osamění, dokáže si skrz ni vyměnit myšlenky nejenom s jinými dětmi, ale zařadí se i do společnosti dospělých. Až na malá nedopatření se tříleté dítě vyjadřuje slohově a mluvnicky správně, daleko více však řeči rozumí. Řeč mění i chování, jelikož dítě již zvládá své city vyjádřit řečí, neuchyluje se tedy tak často k pláči. Velikou úlohu má po třetím roce v rozvoji řeči pohádka. Příhoda poukazuje, že dítě v tomto období života již zvládá sledovat delší vyprávování, rozumí mu, ale také si do něho domýšlí a je k němu kritické. (Příhoda, 1977)

Příhoda (1977, s. 180) uvádí výzkum Madorah E. Smithové, která uvádí průměrnou velikost slovní zásoby u dětí od 0;8 do 6;0:

Tabulka 1 - Průměrná velikost slovní zásoby u dětí od 0;8 do 6;0 podle výzkumu Madorah E. Smithové

Věk	Počet dětí	Počet slov
<i>0;8</i>	<i>13</i>	<i>0</i>
<i>0;10</i>	<i>17</i>	<i>1</i>
<i>1;1</i>	<i>52</i>	<i>3</i>
<i>1;6</i>	<i>14</i>	<i>22</i>
<i>2;0</i>	<i>25</i>	<i>272</i>
<i>2;6</i>	<i>14</i>	<i>446</i>
<i>3;0</i>	<i>20</i>	<i>896</i>
<i>3;6</i>	<i>26</i>	<i>1222</i>
<i>4;0</i>	<i>36</i>	<i>1540</i>
<i>5;0</i>	<i>20</i>	<i>2072</i>
<i>6;0</i>	<i>9</i>	<i>2562</i>

zdroj: (Příhoda 1977, s. 180)

Z této tabulky můžeme vyčíst, že ve třech a půl letech dítě dosahuje dostatečné slovní zásoby, aby mohlo vyjádřit své myšlení.

3.5 Shrnutí

Příhoda ve své publikaci uvádí rozdělení ontogenetického vývoje řeči Wiliama a Clary Sternových. Rozčlenili vývoj řeči na pět vývojových stádií:

1. *Předběžná, průpravná stádia (broukání, nápodoba zvukových komplexů, porozumění) do 1;0*
2. *Epocha jednoslovné věty 1;0 – 1;6*
3. *Epocha neohebné řeči, bez skloňování a časování 1;6 - 2;0*
4. *Parataktické (souřadné) tvoření věty 2;0 – 2;6*
5. *Epocha podřadné věty (hypotaxe) od 2;6 (Příhoda, 1977, s. 172)*

Příhoda označuje toto rozdělení jako příliš hrubé, které zdůrazňuje především skladebnou stránku jazyka a opomíjí fonologickou a tvaroslovnou. Na základě vlastního pozorování uspořádal vývoj řeči na jedenáct stadií:

1. *Výrazové stadium interjekční (signalizace potřeb křikem, výskot, stadia broukání, první gesta a mimické projevy): 0;0 – 0;7*
2. *Intonační drezúra (provádění hříček na výzvu) 0;7 a dále*
3. *Počátky jazykové recepce (porozumění gestům, slovům, intonačním celkům) 0;7 a dále*
4. *Stadium onomatopoické (nápodoby slyšených zvuků, zvláště zvířecích) 1;1 – 1;5*
5. *Stadium komplexních výrazů (slov ještě obecných, citově volných, i když často obrácených k některé osobě, např. ma-ma, ta-ti) 1;3-1;5*
6. *Izolační typ řeči (bez časování a skloňování) 1;5 – 1;8^{1/2}*
7. *Rozšíření izolační věty od dvou do sedmi slov 1;8^{1/2} -2;1*
8. *Flektivní typ řeči: 2;1 -2;5*
 - a) *Izolované sklonění a časování (jen u jednotlivých slov).*
 - b) *Obecné proniknutí flexe.*
 - c) *Psychologická struktura věty.*
9. *Počátek srozumitelné výslovnosti s jasnou artikulací 2;5 a dále*
10. *Zdokonalování tvaroslovné a syntaktické 2;7-2;9*
11. *Správné vytvoření podřadného souvětí 2;9 a dále (Příhoda, 1977, s. 173)*

Jedná se o přehledné rozčlenění vývoje řeči až do 3 let věku dítěte, který Příhoda považuje za uzlový věk vývoje řeči. Při porovnání s rozčleněním ontogenetického vývoje řeči manželů Sternových, je zřejmé, že Příhoda zahrnuje více jazykových rovin, které je důležité pozorovat.

4 Pojetí ontogenetického vývoje řeči podle dalších autorů

V této kapitole se chci zaměřit na pojetí vývoje řeči dalších a především novodobých autorů. Existuje několik přístupů, jak posoudit úroveň vývoje řeči. Nejčastěji se můžeme setkat s popsáním jednotlivých věkových stadií, z pohledu jazykových rovin nebo lze použít i schéma. Záleží na přístupu konkrétních autorů. Většina autorů našla shodu rozdělení řeči na dvě významné etapy a to **předřečové období** a **období vlastního vývoje řeči**. Já jsem se rozhodla popsat ontogenetický vývoj řeči především dvěma přístupy a to skrze jednotlivá životní stádia a jazykové roviny. Pro zajímavost zde zmiňuji i schéma, které ve své publikaci uvádí Lechta (2008, s. 35):

- „*období pragmatizace – asi do 1. roku života*
- *období sémantizace – 1. – 2. rok života*
- *období lexemizace – 2. – 3. rok života*
- *období gramatizace – 3. – 4. rok života*
- *období intelektualizace – po 5. roce života“*

Toto schéma lze využít při orientačním posouzení vývoje řeči.

Obecně lze říci, že většina autorů vymezuje dvě období, která zahrnují předběžná (předřečová) stádia vývoje řeči a období vlastního vývoje řeči. Takové rozdělení nám předkládá i Sovák (1984). Do předběžného stádia řeči zahrnuje *období křiku a žvatlání*. Následuje období rozumění řeči a vlastní vývoj řeči kam řadí stádia: *emocionálně – volní, asociačně – reprodukční, logických pojmů a intelektualizace řeči*.

Předběžná stádia vývoje řeči jako je křik a žvatlání si blíže vysvětlíme v následujících podkapitolách. Sovák (1984) vymezuje stadium vlastního vývoje řeči, který dělí na několik částí, které si nyní blíže specifikujeme. Období emocionálně – volní označuje počáteční etapou samotného vývoje řeči. Dítě většinou používá jednoslovné věty, kterým mimikou dodává na významu. Následuje asociačně – reprodukční fáze, kdy dítě může pojmenovávat mnoho podobných jevů. Kolem třetího roku života následuje období logických pojmů, kdy dítě komunikuje až ve třech větách. Jedná se o etapu nejprudšího rozvoje slovní zásoby. Čtvrtým věkem začíná období intelektualizace řeči, které přetrvává až do dospělosti. Řeč se obsahově i zvukově zkvalitňuje, dítě začíná rozlišovat konkrétní a abstraktní pojmy. (Balašová, 2003)

Je také důležité zmínit, že vývoj řeči je naprosto individuální a neexistuje žádná striktní norma, jelikož jeden úsek přechází plynule do druhého, dochází i k jejich částečnému překrývání. (Vitásková & Peutelschmiedová, 2005)

4.1 Prenatální období

Bylo prokázáno, že i ve fázi nitroděložního vývoje není plod nestranný vůči sociálním podnětům. (Vitásková & Peutelschmiedová, 2005) Plod ve věku šesti měsíců zvládá **rozlišovat lidskou řeč** od jiných zvuků. Na konci prenatálního období dítě pozná hlas své matky. Plod si již v nitroděložním období vytváří sociální interakce, kdy aktivně komunikuje se svou matkou. Matka emocionálně reaguje na pohyby dítěte, čímž mezi nimi probíhá tzv. rozhovor, který je základem pro neverbální komunikaci po narození. (Langmeier & Krejčířová, 2006)

Hlavním předpokladem k rozvoji řeči je zralost určitých oblastí mozkové kůry. Verbální podněty jsou záležitostí levé mozkové hemisféry, hudbu a další neřečové zvuky zpracovává naopak pravá mozková hemisféra. (Vágnerová, 2012)

Záměrná komunikace matky s nenarozeným dítětem je odborníky doporučováno, neboť je dokázáno, že to má pozitivní vliv pro rozvoj řeči. Dítě kromě rozpoznání matčina hlasu, zvládá poznat i úryvek hudby, se kterým se často setkává během nitroděložního vývoje. (Průcha, 2011)

4.2 Kojenecké období

V kojeneckém období můžeme rozdělit vývoj řeči na dvě fáze a to na **předřečové stadium** a **počátek na vývoje jazykových kompetencí**.

4.2.1 Předřečové období

Předřečové období trvá do konce osmého měsíce, kdy se rozvíjí schopnost rozlišovat a tvořit fonémy čili základní řečové zvuky. Nejprve děti zvládají rozlišovat všechny fonémy, ale ve věku 6. – 12. měsíců dochází ke změně, kdy je dítě redukuje pouze na ta, která se vyskytují v jejich mateřském jazyce. Pro porozumění verbální komunikaci jsou také důležité rozdíly v intonaci, lokalizaci akcentu a zapamatování si rytmu a melodie mateřského jazyka. (Vágnerová, 2012)

Do tohoto období řadíme křik, broukání a žvatlání. Jedná se o etapy **předintelektuální**, které nemají nic společného s vývojem myšlení. (Vygotskij, 2004)

4.2.1.1 Křik

Křikem děti vyjadřují to, jak se aktuálně cítí. Začíná to již narozením. Jedná se o jednotvárný křik okolo komorního A, kdy dítě nedokáže vědomě měnit jeho tón. (Lechta, 2008) Nejprve jde pouze o reflexní projev, neznamena to tedy, že by dítěti muselo hned něco nutně scházet. Jsou děti, které prokřičí několik hodin, jiné se zase tolik neprojevují a pouze pozorují své okolí. (Kutálková, 2002) Mezi 1. a 2. měsícem života začíná být křik ovlivňovaný centry lokalizovanými v mozkové kůře. Křik mění svou povahu a rozlišuje více zvukových projevů. (Vágnerová, 2012)

Je však prokázáno, že děti zvládnou velmi brzo odlišit lidskou řeč od jiných zvuků. Dítě si dokáže velmi rychle uvědomit, že jakmile se ozve, začne ho někdo konejšit. Tvrdý hlasový začátek je projevem nespokojenosti, zatímco měkký hlasový začátek naopak spokojenosti. Svoji spokojenost a nespokojenost je kojenec schopný dát najevo už kolem šestého týdne svého života. (Kutálková, 2002)

4.2.1.2 Broukání

Nejprve jsou děti schopné vytvářet jednoduché zvuky, které naznačují zralost motoriky mluvidel. Broukat začínají děti ve druhém měsíci, kdy předně vokalizují zvuky podobné samohláskám „aa, oo“. Vše bývá doprovázeno pozitivními emocemi. Dítě se poslouchá a opakuje svůj projev, jelikož ho těší. Je důležité, aby dítě mělo možnost napodobovat lidskou mluvu, jelikož by dítěti samotná produkce k osvojení artikulace základních fonémů nestačila. (Vágnerová, 2012)

4.2.1.3 Žvatlání

Dítě dokonaleji používá mluvidla, objevuje melodie, mění výšku a sílu hlasu. Vydává nezvyklé zvuky jako mlaskání a písknutí. Jedná se pouze o pudovou hru s mluvidly, která přináší dítěti pocit libosti. Děti na celém světě používají stejné zvuky. Je to období, které trvá asi půl roku a nazývá se **pudové žvatlání**. V půl roce už dítě napodobuje gestikulaci a výrazy obličeje. Imituje i shluky hlásek, melodii řeči a její tempo. Jedná se už o žvatlání napodobivé. (Kutálková, 2002)

Při žvatlání děti kombinují samohlásky a souhlásky do slabik, které skládají. Kojenci mají tendenci opakovat zvuky, které slyší, ale též napodobovat pohyby mluvidel. Ze začátku jejich jazyk obsahuje snadno vyslovitelné fonémy b, p, m, d, n. Proto také mezi první slova patří mama, tata, baba. Mezi 6. – 9. měsícem se rozvíjejí artikulační schopnosti. V 10. měsíci se již může znění slabik a hlásek podobat skutečné řeči. (Vágnerová, 2012)

Jedná se tzv. o kritické období ve vývoji řeči, jelikož žvatlání může dítě uskutečnit pouze na základě zrakové a sluchové kontroly. Zde můžeme odhalit, zda má dítě problém se sluchem, jelikož u dětí neslyšících se žvatlání nevyskytuje. (Bytešníková, 2012)

4.2.2 Počátek vývoje jazykových kompetencí

Počátek vývoje jazykových kompetencí se objevuje mezi 8. – 10. měsícem, kdy kojenec začíná rozumět **verbálnímu sdělení**. Dítě začíná chápat některá základní slova, která se většinou vztahují k nějakému objektu. Ve 12. měsíci děti většinou rozumí alespoň 50 slovům. V prvním roce se děti vyjadřují pomocí holofrází čili slov, která mají nějaký význam. Tato slova mají povětšinou význam celé věty. Slovo spojuje s určitým objektem nebo děním. Ve fázi rozvoje prvních slov se začíná u dětí rozvíjet i zastoupení symbolických gest. Kdy pro označení nějaké věci děti nejprve užije mimoslovní prostředek a poté ji vyjádří slovně. (Vágnerová, 2012) Jedná se o období, kdy dítě začíná rozumět prvním básničkám, gestem dokáže někdy i odpovědět. Dítě však reaguje většinou na melodii než na samotný obsah. (Kutálková, 2002) Dítě dává najevo porozumění řeči tím, že reaguje na výzvy např.: „paci-paci“ nebo na zákaz „ne-ne“. (Langmeier & Krejčířová, 2006)

Průcha (2011, s. 45) ve své publikaci uvádí jednotlivé etapy vývoje řeči do jednoho roku a jejich typické znaky receptivního a produktivního vývoje:

Tabulka 2 - Etapy vývoje řeči do jednoho roku

<i>Receptivní vývoj</i>	<i>Produktivní vývoj</i>
<u>0 – 3 měsíce</u>	
<i>Rozlišuje lidský hlas od jiných zvuků.</i>	<i>Vydává reflektivní zvuky, pláče.</i>
<i>Lokalizuje hlas matky</i>	<i>Objevuje se broukání (kolem 8. týdne)</i>
<i>Reaguje očima nebo i pohyby hlavy na verbální podměty apod.</i>	<i>Směje se při spokojeném stavu, křičí při nespokojenosti, hladu apod.</i>
<u>4 – 8 měsíců</u>	
<i>Reaguje na některé rozdíly v přízvuku slov a v intonaci vět.</i>	<i>Objevuje se žvatlání, tj. opakování různých hlásek a slabik.</i>
<i>Objevuje se dovednost segmentace: dítě rozpoznává ve větách slova, která předtím slyšelo izolovaná.</i>	<i>Dítě odezírá z tváře mluvícího subjektu a napodobuje pohyby rtů a jazyka.</i>
<i>Komunikuje pomocí gest.</i>	<i>Rozšiřuje se repertoár mimických pohybů tváře a gest rukou.</i>
<i>Rozpoznává slova z vyprávění přečteného před dvěma týdny.</i>	<i>Je patrná snaha dítěte navazovat i udržovat komunikační kontakt s matkou a blízkými osobami.</i>

<i>10 – 12 měsíců</i>	
<i>Rozumí některým výrazům dospělého (např. dej mi, nesmíš, papej, bumbej atd.)</i>	<i>Vyslovuje první slova.</i>
<i>Reaguje na vyslovení svého jména</i>	<i>Komunikuje s matkou a s jinými dospělými prostřednictvím úsměvu, pláče, gestikulace a jednoduchých řečových signálů.</i>
<i>Je schopno rozpoznávat řeč v mateřském jazyce a v cizím jazyce.</i>	
<i>Reaguje v rituálních situacích (Udělej pa pa!).</i>	

zdroj: (Průcha 2011, s. 45)

Dítě rozumí některým základním pokynům, významům slov a jednoduchým větám o několik měsíců dříve, než pronese první slova. Na známá slova kojeneček reaguje neverbálně, většinou se usměje a pohybuje rukama. Jedná se například o slova máma, bába, ale především o slova, která mají spojitost s krmením či hygienou. Můžeme tedy s jistotou říci, že receptivní vývoj neboli porozumění řeči předchází produktivnímu období. (Průcha, 2011)

4.3 Batolecí věk

Batolecí věk je období od 1 do 3 let věku dítěte. Jedná se období, které již zahrnuje **vlastní vývoj řeči**. V tomto období bývají pokroky ve vývoji řeči nejnápadnější. Řeč je z hlediska vývoje nejvíce zranitelná, jelikož se jedná o nejmladší funkci našeho mozku. V každém vývojovém období bývají u dětí znatelné individuální rozdíly. V batolecím věku jsou z hlediska řeči velmi znatelné. Jsou děti, které v této etapě mluví velmi hezky, zřetelně vyslovují, zvládají pojmenovat mnoho předmětů. Některé děti však sotva říkají první slova a není jim moc rozumět. Co se týká prvních slov, tak ta bývají spjata se jmény lidí,

předmětů či s tím co se děje kolem. Mezi typické prvky patří věta o třech slovech, kdy jedno z nich je sloveso. Jedná se o věty jako „*Babí bude hajť*“ apod. Když mluví o sobě, nepoužívá většinou ještě zájmeno já, ale jméno, kterým ho ostatní volají, nebo používá zkomoleninu, kterou si samo utvořilo. (Matějček, 2005)

Existuje několik možností, jak rozvíjet jazykové schopnosti u dětí. Mezi ně patří nápodoba, korektivní působení zpětné vazby, modelování a specifická zaměřenost. Při nápodobě děti imitují řeč dospělých, nejde však obvykle o doslovnou nápodobu. Dítě může přidat něco nového, opakuje nějakou část až po delší časové prodlevě či dítě užívá pouze odlišnou formu. Korektivní působení zpětné vazby je velmi důležitým zdrojem poznatků. Pokud dítě komunikuje nesrozumitelně, dospělí na něj reagují, opravují ho či kladou podpůrné otázky, tím jeho projev obohacují. Při modelování rodiče většinou používají krátké věty, které opakuji a chtějí po dítěti odpověď, aby se přesvědčili, že otázce rozumí. Specifická zaměřenost velmi souvisí s vývojem gramatické roviny. (Vágnerová, 2012)

V tomto období je klíčové osvojení si jednotlivých **jazykových rovin**. Jedná se o morfologicko-syntaktickou rovinu, lexikálně-sémantickou rovinu a pragmatickou rovinu.

V roce až v roce a půl dítě začíná používat první slova, která zastupují **celé věty**. Co nám dítě říká, můžeme odhadnout podle melodie. „*Ham může znamenat mám hlad nebo mám na něco chuť, zrovna tak dej mi kousnout. Haf nám sděluje: tam je pes, pes štěká, pes se mi líbí, chci si na něj sáhnout apod.*“ (Kutálková, 2002, s. 40)

Zprvu se jedná o výrazy jakéhosi dětského žargonu, jemuž rozumí zpravidla jen rodiče a blízcí. Většinou mívají význam nějakého přání. Mezi první slova patří **podstatná jména** a **citoslovce**, která vyjadřují pocity. Neverbální komunikace je pomalu na ústupu. Společně s rozvojem chůze, začíná dítě poznávat věci kolem sebe, tím pádem se začne prudce rozvíjet i slovní zásoba. V roce a půl by mělo dítě znát cca 70 – 80 slov. (Lechta, 2008)

Pačesová (1979) upozorňuje v začátcích vlastního vývoje řeči na častý jev krácení slov. Jako příklady uvádí slova „běžka“ místo koloběžka, „kojáda“ – čokoláda či „veška“ neboli ovečka. Dítě zachovává konec slova, zatímco začátky slov vypouští.

Od roka a půl do dvou let začíná věk prvních otázek: „Co je to?“ Také začíná tvořit dvojslovné věty bez gramatické správnosti a při artikulaci delších slov někdy vynechává poslední slabiky. V období kolem dvou až dvou a půl let užívá 200 – 400 slov, začíná

skloňovat, časovat a užívat gramatickou složku řeči. Postupně si osvojuje další slovní druhy a pozvolna tvoří víceslovné věty. (Lechta, 2008)

Ve věku dvou a půl až tří let dítě často o sobě hovoří ve třetí osobě, zvládá pojmenovat předměty denní potřeby, zvládá rozlišit časové pojmy jako je den a noc. Rozumí otázkám „Kdy? a Proč?“. Ve věku tří až tří a půl let umí dítě více než 1 000 slov, jedná se o tzv. druhý věk otázek „Proč?“ Také začíná tvořit souvětí, ale ještě mu dělá problémy užívání některých spojek. (Lechta, 2008) V tomto věku také čím dál tím více používají zájmeno „já“ a „ty“. Stále více užívá množné číslo, používá více časování a pády, ale pořád s některými nedokonalostmi. (Matějček, 2005)

Průcha (2011) zmiňuje, že počínaje třetím rokem a v následujících letech až do zahájení školní docházky si děti osvojují gramatickou složku jazyka, morfologickou a syntaktickou rovinu. Slovní zásoba roste rychlým tempem. Podřadná souvětí tvoří většinou až o půl roku později ve třech a půl až čtyřech letech. V té době má ještě problémy dokonce i při artikulaci. (Lechta, 2008)

Rozdíly mezi dětmi jsou veliké. Některé děti, především holčičky, mluví brzy poměrně zdatně, chlapci se v té době teprve pomalu rozjíždějí. Věk tří let se považuje za hranici období **fyziologické nemluvnosti**. Do této doby má dítě nárok mluvit málo, ale kolem třetího roku by nás to už mělo znepokojovat. Slovní zásoba by již měla přibývat a vývoj řeči by měl postupovat. (Kutálková, 2002)

Ke konci třetího roku by měla většina dětí mluvit v rozvitých větách, základní formy lidského jazyka jim nejsou cizí. Zpravidla znají mnoho říkanek, básniček a písniček, díky kterým si rozšiřují slovní zásobu a zdokonalují si mluvní vyjadřování. (Matějček, 2005)

4.4 Jazykové roviny ve vývoji řeči

Ve vývoji řeči existují čtyři jazykové roviny, které nám pomáhají charakterizovat řečový vývoj dítěte. Tyto roviny se vzájemně prolínají, ale jejich vývoj probíhá současně. Jsou to:

- Morfologicko-syntaktická rovina
- Lexikálně-sémantická rovina
- Foneticko-fonologická rovina
- Pragmatická rovina (Klenková, 2006)

4.4.1 Morfologicko-syntaktická rovina

Jedná se o rovinu mluvnického významu tzv. gramatickou, která je realizována mluvnickými významy slov - tvaroslovím a skladebnými prostředky větné stavby. (Hubáček, a další, 2010) Sledujeme, jak dítě aplikuje gramatická pravidla v mluvním projevu. Jedná se o správnost slov, slovosledu, rodu, čísla apod. Dítě nejprve napodobuje gramatický vzor, jedná se o tzv. **transfer**.

Tuto rovinu je možno zkoumat až když začíná vlastní vývoj řeči, tudíž až okolo 1. roku věku dítěte. Dítě zprvu k vyjádření svých myšlenek používá především **onomatopoická citoslovce** (bum, haf), která jsou u dospělého člověka zastoupena minimálně. (Bytešníková, 2012) Dítě používá slova, která zastupují věty. Tato slova vznikají opakováním slabik např. baba, mama. Jako další slovní druhy začíná dítě používat **podstatná jména a slovesa**. (Klenková, 2006)

První slova dítě neskloňuje ani nečasuje. Používá většinou podstatná jména v prvním pádě a slovesa v infinitivu, rozkazovacím způsobu nebo v 3. osobě. Po roce a půl vznikají dvojslovné věty např: mama pá-pá. Mezi 2. a 3. rokem děti začínají více používat přídavná jména a zájmena. Skloňovat začíná dítě obvykle mezi 2. a 3. rokem, po 3. roce používá jednotné i množné číslo. (Klenková, 2006) Do 3 a půl věku dítěte bývá jeho řeč zřetelně dysgramatická např: „*Dvě motýlci a dva žába.*“ (Thorová, 2015, s. 228) Pokud tyto nedostatky přetrvávají i po 5. roce věku dítěte, jedná se o poruchu řeči. (Thorová, 2015)

Co se týká slovosledu, dítě většinou dává na začátek věty to slovo, které má pro něj větší emocionální význam. Souvětí tvoří dítě až mezi 3. a 4. rokem života. A to nejprve souvětí slučovací a poté i podřadná. (Klenková, 2006) Důležité je zmínit, že by dítě mělo mít osvojené veškeré slovní druhy ve svém verbálním projevu po čtvrtém roce. (Bytešníková, 2012)

4.4.2 Lexikálně-sémantická rovina

„*Máš si oloupat (oholit) vousy, abys nepíchal.*“ (4 roky) (Thorová, 2015, s. 229)

Tato rovina je realizována slovní zásobou, ať už aktivní nebo pasivní. Tato rovina se projevuje již kolem 10. měsíce věku, kdy začíná dítě rozumět řeči. Od 1 roku začíná komunikovat verbálně, avšak neverbální komunikace má stále větší zastoupení. Jedná se především o pohledy, pláč, pohyb a mimiku. (Klenková, 2006) Ve své slovní zásobě má

však již mnoho věcí ze svého okolí a to především členy rodiny, zvířata, hračky, jídlo apod. Mezi významný jev tohoto období se řadí **hypergeneralizace**, kdy dítě např: slovy haf-haf označuje vše chlupaté a se čtyřma nohama. Později se tento jev změní v pravý opak do tzv. **hyperdiferenciace**, kdy je pro dítě slovo název jen pro jednu konkrétní věc např: slovo máma označení jen pro jeho maminku. (Bytešníková, 2012)

Klenková (2006, s. 38) uvádí první a druhý věk otázek podle Sterna, kterým dítě prochází:

- „v období okolo 1 a půl roku je to věk otázky „Co je to?“, případně „Kdo je to?“, „Kde je?“,
- v období okolo 3 a půl roku nastupuje věk otázky „Proč?“, případně „Kdy?“

Stern popisuje náhlý nárůst slovní zásoby u dítěte tím, že dítě zjišťuje, že vše, co ho obklopuje, má své jméno. (Šulová, 2004)

Existuje řada výzkumů ohledně slovní zásoby v jednotlivých obdobích života dítěte. První slova dítě začíná používat v prvním roce života, ve druhém roce se slovní zásoba navýší na 270 - 300 slov. Ve třech letech se jedná přibližně o 1 000 slov a ve čtyřech 1 500 slov. Před nástupem do školy by mělo dítě dosáhnout slovní zásoby 2 500 - 3 000 slov. (Bytešníková, 2012)

4.4.3 Foneticko-fonologická rovina

Tato rovina se zabývá zvukovou nebo grafickou stránkou jazyka jako například: hláskami, slabikami, pauzami, přízvukem apod. (Hubáček, a další, 2010)

Věk dítěte od 6. do 9. měsíce se stává v ontogenetickém vývoji řeči významným momentem, kdy dítě přechází z pudového žvatlání na napodobující. Předtím se totiž nejednalo o zvuky, které bychom mohli považovat za hlásky mateřského jazyka. Proto může být tato jazyková rovina zkoumána ze všech jazykových rovin nejdříve. Dítě již zapojuje sluchovou i zrakovou kontrolu. (Bytešníková, 2012) Nejprve se v řeči upevňují samohlásky, následně pak souhlásky závěrové (p, b, m, t, d, n, ť, d', ň, k, g), úžinové jednoduché (f, v, s, t, š, ž, j, ch), polozávěrové (c, č) a nakonec úžinové se zvláštním způsobem tvoření (r, ř, l). Výslovnost se vyvíjí brzy po narození, ale její ukončení může trvat až do 5. – 7. roku života. Vývoj výslovnosti může být ovlivněna obratnostní mluvních orgánů, vyzrálostí fonemického sluchu, společenským prostředím a mluvním vzorem dítěte. V nemalé řadě má vliv i samotný intelekt jedince. (Klenková, 2006)

Bytešníková (2012, s. 74) vymezuje vývoj artikulace hlásek podle věku:

Tabulka 3 - Vývoj artikulace hlásek podle věku

<i>„Věkové období“</i>	<i>Vývoj artikulace</i>
<i>1 – 2,5 roku</i>	<i>b, p, m, a, o, u, i, e</i> <i>j, d, t, n, l – artikulační postavení se upravuje po třetím roce, ovlivní vývoj hlásky r</i>
<i>2,5 – 3,5 roku</i>	<i>au, ou, v, f, h, ch, k, g</i>
<i>3,5 – 4,5 roku</i>	<i>bě, pě, mě, vě, d', t', ň</i>
<i>4,5 – 5,5 let</i>	<i>č, š, ž</i>
<i>do 6 let</i>	<i>c, s, z, r, ř diferenciací č, š, ž a c, s, z“</i>

Dítě by mělo zvládat správně užívat výslovnost všech hlásek před nástupem do školy. Proto je důležité se s dětmi věnovat dechovým, fonačním cvičením a fonematické diferenciaci. Vhodné je zařazovat říkadla, říkanky, rozpočítávadla a zpěv. (Bytešníková, 2012)

4.4.4 Pragmatická rovina

Je rovina, která se zabývá cílevědomým výběrem a uspořádáním jazykových prostředků. (Hubáček, a další, 2010) Vyjadřuje, jak je jedinec je schopný vyjádřit různé komunikační záměry. Lze v ní sledovat, jak je jednotlivce schopný účastnit se konverzace, jak zvládá reagovat na nonverbální projevy, jak je schopný se držet tématu rozhovoru. Ve vývoji řeči je nejdůležitější v pragmatické rovině sledovat rozvoj komunikativní funkce, odpověď na komunikaci a účast na interakci. (Bytešníková, 2012)

Při rozvoji komunikativní funkce se zaměřujeme na to, jak dítě zvládá pozdravit, jak umí vyhovět žádosti, jak rozumí nonverbální komunikaci. Nejprve dítě používá nonverbální

komunikaci a křik. Od osmnácti měsíců do tří let se míra komunikativních záměrů velmi zvyšuje. Verbální vyjadřování dítě upřednostňuje většinou až po druhém roce života. Ve věku dvou až tří let si dítě začíná uvědomovat svoji roli komunikačního partnera. Mezi třetím a čtvrtým rokem již dítě rozlišuje minulost a budoucnost, více používá slova jako rozkazy, výrazy spolupráce a přemlouvání. (Bytešníková, 2012)

Druhou oblastí je odpověď na sdělení. Tato sféra se zaměřuje na to, jak dítě zvládá pochopit komunikaci ostatních. Do devátého měsíce dítě reaguje na hlasové a nonverbální projevy blízkých úsměvem. Od osmnácti měsíců do tří let dítě již reaguje řečí a rozumí sdělením jako „za chvíli...“ apod. (Bytešníková, 2012)

Posledním neméně důležitým aspektem je podílení se na interakci a konverzaci. Ze začátku dítě přichází do vzájemného vztahu především se svými blízkými, rodinou. Je to období přibližně do devíti měsíců, kdy je důležité, aby matka upoutávala pozornost dítěte. Do osmnácti měsíců dítě využívá nonverbální komunikaci, kdy často ukazuje na předměty či osoby. Od osmnácti měsíců do tří let dítě začíná komunikovat, oslovovat nejprve rodinné příslušníky. Ve třech letech se u dítěte projevuje snaha o obousměrnou komunikaci. Více se zapojuje do komunikace s jinými jedinci, začíná reagovat na sdělení, které vyslechlo u druhých. Zvládá už často měnit témata konverzace. (Bytešníková, 2012)

Bytešníková (2012, s. 87) doporučuje v rozvoji pragmatické roviny s dětmi rozvíjet následující činnosti:

- *„rozhovor“*;
- *popis předmětu, obrázku, situace*;
- *samostatné vyprávění*;
- *reprodukcí (pohádky, příběhu)*;
- *dramatizaci*“

4.1 Genderové rozdíly ve vývoji řeči

Rozdíly ve vývoji řeči u dívek a chlapců se dokonce projevují i na druhém stupni základní školy, kde to potvrzují data získaná z měření čtenářské gramotnosti. V těchto výzkumech je potvrzeno, že dívky v těchto oblastech dosahují lepších výsledků, což je ovlivněno rozvojem řeči již od raného období. (Průcha, 2011)

Již víme, že vývoj řeči je zcela **individuální** záležitost každého jedince. A i když existují určité hranice a pravidla, jak by měl ontogenetický vývoj řeči probíhat, je důležité zmínit, že je všeobecně známá **diferencovanost** v rozvoji jazykových kompetencí z hlediska pohlaví. V počátečních fázích neprobíhá vývoj řeči u chlapců a děvčátek ve stejných obdobích a kvalitách. (Vitásková & Peutelschmiedová, 2005)

Již celkový vývoj u dívek a chlapců probíhá odlišně. Dívky jsou ve vývoji rychlejší, ale též vývoj mozku u děvčat a hochů postupuje rozdílně. Existují výzkumy, které potvrzují, že nervové dráhy, které vedou k mozečku a mají blízký vztah k vývoji řeči a jemné motoriky, jsou u dívek silnější než u chlapců. Dokonce i čelní lalok, který usnadňuje vývoj řeči, myšlení a emocí, je u dívek výkonnější. I když ontogeneze probíhá u obou pohlaví v podobných stádiích, vývoj dívek probíhá v prvních fázích rychleji. (Havigerová, 2013)

Kutálková (2005) zmiňuje, že jsou to právě chlapci, kteří začínají často mluvit později než dívky. U chlapců je nervová soustava v raném věku méně vyzrálá než u děvčat. Narušená komunikační schopnost hrozí u chlapců dokonce až čtyřikrát více než u dívek. (Kejklíčková, 2016)

I když se opoždění v rozvoji řeči týká právě chlapců, tak ti zase bývají zpravidla obratnější a vyspělejší v technických dovednostech. (Matějček, 2005)

Langmeier & Krejčířová (2006) též potvrzují, že existují studie, které potvrzují, že holčičky začínají mluvit v průměru dříve než chlapci. Rozdíly v rozvoji řeči jsou však pouze malé.

Co se týká slovní zásoby, existuje výzkum, který potvrzuje, že většina dívek spadala do skupiny s rychlejším rozšiřováním pasivní slovní zásoby ve 14. měsících. Na rozdíl od chlapců, kteří z větší části spadali do pomalejší skupiny. (Průcha, 2011)

5 Faktory ovlivňující vývoj řeči

Vývoj řeči neprobíhá odděleně od dalších komponentů, existují schopnosti, bez kterých by se řeč nikdy nerozvinula a které na rozvoj řeči působí. Je důležité proto podporovat komplexní vývoj dítěte. Ontogenetický vývoj řeči ovlivňuje několik faktorů. Dělíme je na **vnitřní** a **vnější**. Bytešníková (2012) upozorňuje, že povaha vývoje řeči může ovlivnit další vývoj dítěte. V dětství se může jednat o úspěšnost ve škole, v dospělosti dokonce i o sociální a profesní pozici.

5.1 Vnitřní faktory

Mezi vnitřní faktory řadíme především stav centrální a nervové soustavy, intelektuální schopnosti, úroveň motorických schopností, sluchové a zrakové vnímání.

5.1.1 Myšlení

Vztah mezi řečí a myšlením byl zkoumán již od starověku. Řecké slovo „*logos*“ můžeme vyložit jako „*slovo, myšlenku, rozum, zákon, nejvyšší zákon.*“ (Lechta, 2008) Všichni však víme, že spolu úzce souvisí, jelikož „*bez řeči by nebylo myšlení a bez myšlení řeči.*“ (Lejska, 2003, s. 79)

Aby se u dítěte vyvíjela řeč správně, nesmí být narušena centrální nervová soustava. Poznatky, které jsme získali do čtyř až pěti let věku, zůstávají naší trvalou součástí, nemusíme si je opakovat, to platí i pro řeč. Poté však přichází období, při kterém už musíme vynakládat úsilí. (Bytešníková, 2012)

Lurija (1976, in Lechta 2008, s. 16) zdůrazňuje, že, *slovo je základní jednotkou jazyka i základní buňkou vědomí.*“

Myšlenková činnost je nejvyšším stupněm poznávání, jedná se o tok, který si neuvědomujeme, to až výsledky myšlenkových operací. Myšlení zahrnuje imaginaci (fantazie, asociace) a usuzování (chápání vztahů a řešení problémů). S myšlením úzce souvisí i řeč. (Kuric, 1986)

Piaget a Inhelderová (2007) rozlišili čtyři stadia **kognitivního vývoje**:

1. *Senzomotorické stadium* – trvá od narození do dvou let, dítě si začíná symbolizovat předměty, rozhodující úlohu mají slova a gesta, která uplatňuje při vývoji řečové činnosti. Dítěti ještě chybí myšlení a citový život vázaný na představy. (Piaget & Inhelderová, 2007)
2. *Předoperační stadium* – navazuje na senzomotorické období a trvá přibližně do 6 let. Dítě aktivně rozvíjí řeč, symbolizuje už i psychické stavy.
3. *Stadium konkrétních operací* – jedná se o období od konce předškolního dětství do 10 let. V tomto vývojovém období dítě manipuluje kromě předmětů i se znaky a problémy. Konkrétní operace musí dávat smysl, jsou základ vývoje inteligence a kognitivního vývoje.
4. *Stadium formálních operací* - vyskytuje se od deseti let a probíhá zejména v adolescenci. Myšlení je induktivně deduktivní, rozvíjí se usuzování založené na logice a řešení problémů. (Kuric, 1986)

Tato teorie má však mnoho svých oponentů. Vygotskij (2004) tvrdí, že vztah myšlení a řeči je velmi proměnlivý a variabilní. Vygotskij (2004) přistupoval ke vztahu myšlení a řeči podle některých autorů výstižněji a to tímto způsobem:

1. Vývoj myšlení i řeči má odlišné kořeny;
2. Vývoj řeči zahrnuje předintelektuální stadium, vývoj myšlení předřečové stadium;
3. Kolem dvou let dochází u dětí ke křížení myšlení a řeči. Zjišťují, že každá věc má své jméno. Řeč začíná být intelektuální a myšlení dostává povahu verbální. Dítě začíná aktivně rozšiřovat svůj slovník, neustále se ptá, jak se nová věc nazývá. (Vygotskij, 2004)

Vygotskij (2004) tvrdí, že dítě okolo dvou let přechází na verbální myšlení a intelektuální řeč, kdy je v pojetí Piageta a Inhelderové (2007) ukončen vývoj senzomotorické inteligence a nastupuje období symbolického a předpojmového myšlení ve věku 1,5 – 2 let. Navzdory různým metodologickým východiskům se zde jejich učení setkává. (Lechta, 2008)

Vztah mezi řečí a myšlením vyvolává velký ontogenetický problém. Řeč sice znásobuje rozsah a rychlost myšlení, ale to zda logicko-matematické struktury jsou nebo nejsou

lingvistické povahy, už zůstává nejasné. V senzomotorickém období dítě navazovalo vazby daleko pomaleji v porovnání s obdobím, kdy už dítě aktivně užívá řeč. Řeč též podporuje myšlení v tom, aby se zabývalo širšími oblastmi než pouze nejbližším okolím. (Piaget & Inhelderová, 2007)

Již batole chápe vztahy mezi konkrétními vjemy. Vyčleňuje předmět z jeho pozadí, rozlišuje vzájemně předměty. Na konci prvního roku zvládá jednoduché myšlenkové operace, v druhém a třetím roce dítě zjišťuje, že mezi předměty neexistuje spojení pouze jen tehdy, když jsou viditelně spojené. Jedná se o Piagetovo senzomotorické stadium kognitivního vývoje. Ve třech letech dítě začíná chápat i znaky. Dítě si postupně osvojuje názvy předmětů, neboli znaky nahrazují konkrétní předměty. (Kuric, 1986)

Dítě ve třech letech dosahuje druhé signální soustavy, jeho hlavním dorozumívacím prostředkem se stává řeč. Jedná se pro člověka o velký vývojový krok, který se může projevit ve formě fyziologických těžkostí v řeči. To znamená, že může docházet k zadrhávání, opakování slov, slabik a dalším neplynulostem. (Lechta, 2008)

Řeč dítěte se vytváří na podkladě dozrávání mozku, řečových podnětů z prostředí dítěte a sepětí dítěte s konkrétní činností. Vývoj řeči je zcela závislý na vývoji mozkových oblastí, ale též na rozvoji analyticko-syntetické schopnosti. (Kuric, 1986)

5.1.2 Motorika

Motorika je pohybová schopnost organismu; skládá se z pohybů spontánních, reflexních, volních a expresivních, které vyjadřují psychický stav. (Hartl, 2004, s. 142)

Vývoj jemné a hrubé motoriky je základem nejenom pro vývoj řeči, ale i dalších psychických funkcí jako jsou kognitivní, motivačně volní, sociálně emoční apod. Rozvoj motoriky je důležitý pro vstupování jedince do interakce jak s lidmi, tak s předměty. Rodiče vytváří kontakt s dítětem a podněcují ho k pohybu. Jakákoliv interakce je pro dítě obohacující. (Šulová, 2004)

U malých dětí je velmi důležité rozvíjet motoriku, jelikož pohybové schopnosti dítěte a rozvoj řeči se vzájemně ovlivňují. Podle Lechty (2008) je promluva velmi precizně koordinovaný proces jemné motoriky a řečového aparátu. Spjatost mezi řečí a motorikou je nezpochybnitelná. Výzkumy potvrdily, že děti s narušenou motorikou mívají opožděný vývoj řeči. Naopak u dětí s narušenou komunikační schopností je pozorována nízká úroveň

motorických dovedností. My se budeme zabývat pouze motorikou, která je spjatá s řečí. (Lechta, 2008)

Bytešníková (2012) uvádí, že motorická zóna mozkové kůry je hybným analyzátozem řeči. Důležitá je správná funkce řečových orgánů, pokud dojde k narušení jejich hybnosti, způsobuje to nedostatky ve vyjadřování a vývoji řeči.

Příhoda (1977) uvádí, že již ve čtvrtém měsíci antenatálního vývoje se objevují projevy, které by mohly ovlivnit řeč. Jedná se především o ústní reflexy.

Důležitou úlohu mají také projevy novorozence, jedná se především o sání a žvýkání. Tyto aktivity mají významnou úlohu při vývoji mluvních orgánů. Někteří badatelé tvrdí, že dítě nepoužívá dolní čelist, jazyk a rty na mluvení dřív než uskuteční hrubé žvýkací pohyby. Čtyřměsíční dítě zvládne ležet v poloze na břišku se vzpřímenou hlavou, v 6. – 7. měsíci sedí s oporou. V těchto pozicích už jazyk neklesá dozadu, dítě s ním zvládá rozličnější pohyby, které jsou důležité k polykání a k artikulaci. Velký význam pro rozvoj artikulace má u dítěte rytmické žvatlání před prvním rokem života. Dalším významným krokem v rozvoji motoriky a řeči v životě dítěte je samostatná chůze. Dítě přichází do kontaktu s více věcmi, tím pádem se velmi prudce rozšiřuje jeho slovní zásoba. Souvislost jemné motoriky a vývoje řeči je podle některých badatelů bez pochyb. Jestliže má dítě zpožděný vývoj jemné motoriky, zaostává obvykle i vývoj řeči, ač je hrubá motorika v pořádku. (Lechta, 2008)

5.1.3 Zrak

Vývoj zrakového vnímání má pro vývoj řeči velký význam. Už v pátém měsíci prenatalního období plod reaguje na **vizuální podněty** např. na bleskové světlo, které prochází břišní stěnou matky. Význam zraku pro vývoj řeči se projevuje tehdy, když dítě díky zrakovým podnětům vokalizuje, žvatlá, vydává řečové projevy. (Langmeier & Krejčířová, 2006)

Podle Kannela (in Lechta, 2008) novorozenec již 3 hodiny po porodu sleduje matčinu tvář.

Dítě podle výzkumů Morganových (in Lechta, 2008, s. 23) reaguje na světelné podněty a uvádějí jejich postupnost:

- „1. – 10. den: zadrží zrak na světelných podnětech;
- 11. – 15. den: sleduje zrakem světelný podnět, který se pohybuje ve vodorovné rovině;
- 21. – 25. den: sleduje zrakem světelný podnět, jenž se pohybuje ve svislé rovině;
- 36. – 40. den: sleduje pohybující se lidskou postavu ve svém zorném poli;
- 61. – 65. den: sleduje takovouto postavu souvisle

Důležitost zraku můžeme spatřit také při odezírání kojence z mluvidel dospělých, čímž si osvojuje artikulaci a neverbální komunikaci. (Lechta, 2008)

Zraková percepce probíhá v závislosti na rozvoji nejenom řeči, ale též motoriky, tělesném a rozumovém vývoji. Zrakové projevy dítě podněcují k vokalizaci, následně k žvatlání a samotnému řečovému projevu. Kojenec se snaží napodobovat i mimiku a artikulaci ostatních. Díky zraku si dítě osvojuje artikulace a neverbální komunikaci, proto je důležité včas odkrýt jakoukoliv poruchu zrakového vnímání. (Bytešníková, 2012)

Příhoda (1977) uvádí výzkumy potvrzující, že u nevidomých dětí se napodobování zvuků objevuje později.

5.1.4 Sluch

Sluchové podněty na rozdíl od těch zrakových nemá dítě neustále k dispozici. Je zřejmé, že dává přednost **lidskému hlasu** před ostatními zvuky. Aby dítě mohlo rozvíjet řeč, musí mít příležitosti ji poslouchat. (Kolmanová)

Mluvenou řeč vnímáme sluchem. Pro slyšení řeči je nezbytné tzv. fonemické slyšení čili rozlišování jednotlivých hlásek lidské řeči. (Vyštejn, 1995)

Vazba mezi řečí a sluchem nese výjimečné postavení. Při vrozené hluchotě se totiž nemůže samovolně rozvinout zvuková řeč. (Lechta, 2008)

Výzkumy potvrzují, reakci šestiměsíčního plodu na akustické podněty, ke konci těhotenství dokonce rozpozná hlas své matky či rozliší některé slabiky řeči. (Langmeier & Krejčířová, 2006)

Křik novorozence sice ještě není kontrolován sluchem, kojeneček zvládá reagovat na sluchové podněty z okolí. Je potvrzeno, že novorozenci jsou velmi brzo citliví na lidskou řeč, díky níž mění již ve 4. týdně své chování. Výzkumy též potvrzují, že děti v tomto věku

dokážou déle poslouchat vysoký ženský hlas než jiné zvuky a dávají přednost tónům před šumy. (Lechta, 2008) Damborská (1982, in Lechta, 2008) uvádí, že novorozenec první tři hodiny po porodu zvládá otáčet hlavu směrem za příjemným zvukem.

V období 3. – 4. měsíce dítě reaguje na slyšené zvuky, při oslovení se usmívá a pohybuje se. Vnímá mluvu ostatních, zpěv a hudbu. Ve věku 4. – 5. měsíců otáčí hlavu směrem ke zvukovému zdroji. (Lechta, 2008) Slyšený zvuk dokonce dítě motivuje k pohybu např. plazení se za zvukovou hračkou či zvednutí chřastítka. (Kolmanová)

5.2 Vnější faktory

5.2.1 Sociální prostředí

Kromě doposud zmiňovaných endogenních vlivů působí na ontogenetický vývoj řeči i **exogenní** vlivy sociálního prostředí.

Rodina je pro dítě primární sociální skupinou, která mu zprostředkovává různé sociální role a způsoby chování. Dítě se učí tyto role ovládat, což je však ovlivněno všemožnými faktory. (Trpišovská, 1998)

Mnoho výzkumů dokazuje, že matky se svými dětmi mluví více než otcové. Oba svou mluvu při interakci s dítětem zjednodušují. (Šulová, 2004)

5.2.1.1 Faktory rodinného prostředí

Přímo v rodině působí na dítě několik faktorů, které ovlivňují jeho celkový vývoj. Langmeier & Krejčířová (2006) tvrdí, že již v prenatálním období matka reaguje na pohyby plodu a ten si začíná vytvářet schopnost sociální interakce. Již v tomto období dítě slyší tlukot matčina srdce, hudbu, kterou poslouchá a další okolní zvuky. (Špaňhelová, 2003)

Vyštejn (1995) zdůrazňuje, že podstatou správného vývoje dítěte je **silný citový vztah** mezi ním a rodiči. Též Sovák (1972) upozorňuje, že poruchy citové sféry mohou mít nepříznivý vliv na rozvoj řeči. Labilní děti se totiž nedokážou tolik na vzájemnou komunikaci soustředit, v některých případech zájem o jakékoliv sdělování zcela upadá.

Jestliže srovnáme vývoj dětí z rodin s dětmi z ústavní péče, shledáme rozdíly i ve vývoji řeči. Děti v ústavní péči, které nemají dostatek podnětů od rodičů a silné citové zázemí, trpí již opožděným vývojem přípravné fáze řeči. Dětem, kterým se nepodařilo navázat kladný

sociální vztah k některé vychovatelce, mají v budoucnu problém dokonce i v oblasti sociálního přizpůsobení. Opoždění se u těchto dětí objevuje ve všech oblastech, ve kterých je zapotřebí citový kontakt dítěte s dospělým. Proto je důležité pěstovat silný citový vztah mezi dítětem a rodiči, jinak i to může mít negativní vliv na vývoj řeči. (Langmeier & Matějček, 2011)

Novorozenec vnímá hlas rodičů, když se nad něj nakloní, dítě je schopné přerušit svou činnost a naslouchat či pootočit hlavičku za hlasem. (Špaňhelová, 2003)

Podle Příhody (1977) je pro kooperaci motoriky, hmatu, sluchu a zraku důležitá experimentace, která se zakládá na nekoordinovaných pohybech a je nahodilá. Dítě mimo jiné též experimentuje s mluvidly, tyto různé manipulace s mluvními orgány, žvatlání či některé prvky neverbální komunikace je příprava na samotné mluvení. Proto je důležité předkládat dítěti již v předřečovém období dostatek podnětů.

Velkou roli též hraje především **socioekonomický status** rodiny na vývoj řeči jedince. Mnoho výzkumů též potvrzuje vliv vzdělání rodičů na jazykový vývoj u dětí. Dokazuje to výzkum I. Knausové, že užívání odlišných jazykových kódů u rodin z různé sociální třídy. Výzkum potvrzuje, že děti, jejichž matky měly pouze základní školu či výuční list, si osvojili pouze omezený jazykový kód, který se vyznačuje především krátkými větami, minimem vedlejších vět a omezenou slovní zásobou. Zato děti, jejichž matky dosáhly středoškolského a vysokoškolského vzdělání, častěji užívají rozvinutý jazykový kód, který je typický složitější větnou konstrukcí a bohatou slovní zásobou. (Průcha, 2011)

W.P. Robinson (1969) srovnával v Anglii komunikaci mezi matkou a dítětem v různých sociálních třídách a zjistil, že matky z dělnických rodin méně dětem odpovídají na složitější otázky a méně jim čtou než matky ze střední třídy. E. Pungello a kol. (2009) prokázali vliv socioekonomického statusu rodiny na řečový vývoj dítěte. Zjistili, příčiny řečového zaostávání dětí z rodin s nižším socioekonomickým statusem. Matky s nižším příjmem nepoužívají takové bohaté jazykové stimuly jako matky s vyšším. (Průcha, 2011)

Především matky díky své **profesi** vytvářejí dětem odlišné učební zkušenosti, které mohou mít vliv na jejich vývoj, není však ověřitelně prokázáno, zda to tak funguje i u vývoje řeči. (Průcha, 2011) V dnešní době je bohužel zaměstnání matek finanční nutností, většina z nich si snaží najít zaměstnání na zkrácený pracovní úvazek, aby se mohli dítěti alespoň

z části věnovat. Někdy však matky úmyslně utíkají do práce, jelikož dítě nechápe a nemají zájem trávit s dítětem jeho rané dětství. I častá nepřítomnost matky může mít vliv na rozvoj řeči. (Kutálková, 2005)

5.2.1.2 Komunikace s dítětem

Přístup rodičů a blízkého okolí může vývoj řeči ovlivnit pozitivně, ale také velmi negativně. Dítě se setkává s rodiči, sourozenci, prarodiči a dalšími lidmi z blízkého okolí. Ti mohou významně ovlivnit rozvoj jeho komunikačních kompetencí. (Bytešníková, 2012)

Komunikace mezi dětmi a dospělými je též ovlivněna řadou faktorů. Mezi nejznámější činitele patří:

- „*komunikační situace a prostředí*
- *charakteristiky dospělých*
- *zainteresovanost dítěte*
- *osobní charakteristiky dítěte*
- *výchovný styl*“ (Průcha, 2011, s. 119)

Komunikační situace a prostředí zahrnuje nejenom blízkou rodinu, ale též veřejné prostředí, lékaře, mateřskou školu apod. Důležité také je, jaký dospělý s dítětem mluví, zda se s ním velmi dobře zná, či je pro něj zcela cizí. Záleží také na to, jakým způsobem se k dítěti chová, jeho věk a pohlaví. Velký vliv má také to, zda je dítě ochotné s dospělým kooperovat a jaký je jeho temperament. Neméně významný je výchovný styl lidí, kteří mají možnost pečovat o dítě. (Průcha, 2011)

Koncepce L.S. Vygotského (2004) o zóně nejbližšího vývoje dokazuje, že dítě, které je podporováno dospělým, dospívá ve svých kognitivních schopnostech vyšší úrovní. Proto je důležité, aby rodiče byli schopni vytvářet dětem podmínky pro rozvoj komunikace.

Rodiče by měli kojencům nabízet interakční rámce, díky kterým si kojenci procvičují a automatizují řečové dovednosti. Velkou roli v ontogenetickém vývoji řeči má matčino napodobování projevů dítěte. (Bytešníková, 2012) Novorozenec je schopen rozeznat výraz z tváře do vzdálenosti 30 cm, dítě vnímá, zda je rodič veselý či smutný. Pomocí slova lze také s dítětem komunikovat. Dítě sice ještě v tomto věku nerozumí obsahu slov, ale vnímá

intonace a výšku hlasu. Rodič by měl mluvit s dítětem o všem, jak se zrovna cítí, co je kolem nás, co právě děláme. (Špaňhelová, 2009)

Mnoho rodičů se bohužel domnívá, že řečová schopnost je vrozená a nevyžaduje podněcování ze strany rodičů. Na druhou stranu existují i rodiče, kteří chtějí, aby bylo jejich dítě perfektní, a zahrnují ho až přehnaně různými podněty, nebo dokonce i nutí dítě, aby po nich opakovalo jednotlivé hlásky a tím se učilo mluvit. (Kutálková, 2005)

I když je v kompetenci rodičů zajistit uspokojivé množství podnětů, musíme si však uvědomit, že je důležité, jakým způsobem dítě povzbuzujeme k činnosti. Je zásadní při hře na dítě mluvit. Poté již záleží na dítěti, jakým způsobem se stimuly naloží. (Bezděková Kyclová, 2014) V raných fázích pomohou od sebe odlišit dva rozdílné zvuky směrnice jako je mimika či gesta. Místo toho, aby byla dítěti předložena konkrétní hračka, je dobré se ho zeptat na to, jestli chce auto, nebo letadlo, namísto toho, abychom mu sami nějakou hračku vybrali. Hračky dětem pomáhají v rozvoji řeči, poznávají různé druhy předmětů a zjišťují, že každá věc má odlišné jméno. Hra je pro vývoj řeči důležitá jak v počátcích tak později při rozšiřování slovní zásoby. (Lynch & Kidd, 1999)

Význam zastávají i emoce, jelikož dítě, které nemá uspokojeny své základní potřeby, ztrácí motivaci k řečovým projevům. Pokud dítě přichází do interakce s otcem, vytváří se mezi nimi citová vazba a vzniká stimulující řečové prostředí. (Bytešníková, 2012)

Rodič by měl při komunikaci s dítětem používat chválu, nejlépe za všechno kladné. Děti chválu potřebují, aby si byly vědomy toho, že jejich chování bylo správné a dobré. Povzbuzení též hraje velikou roli při budování vztahu mezi rodičem a dítětem. (Špaňhelová, 2009)

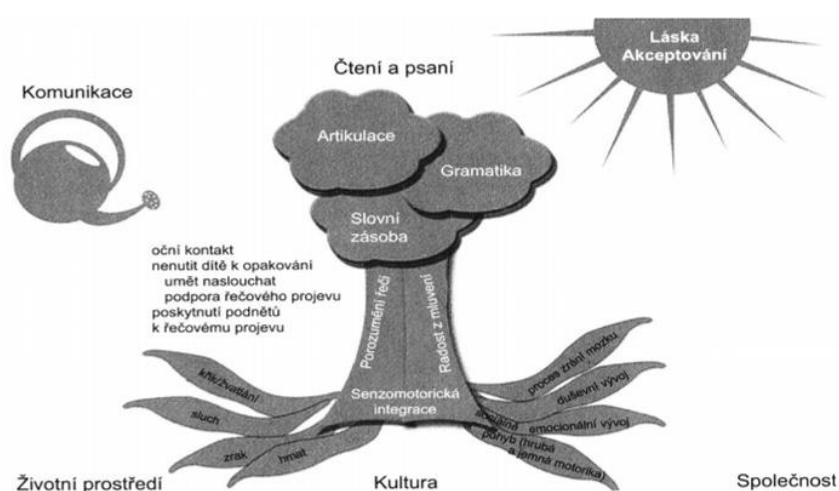
Úkolem rodičů je také vytvořit kvalitní a podněcující vztah se **sourozenci**. Dítě může od sourozenců odpozorovat slovní i mimoslovní projevy. Důležité je také postavení dítěte v rodině. Stoppardová (in Bytešníková, 2006) tvrdí, že žádná pozice by neměla být považována za nejlepší. Dítě, které se narodí jako první, většinou dostává více pozornosti. Narození sourozence může však negativně ovlivnit vývoj řeči obzvláště okolo třetího roku, právě když je batole až příliš fixováno na rodiče a doposud byla pozornost upjata pouze na něj. Může docházet k narušení plynulosti řeči. (Bytešníková, 2012).

Negativní vliv může mít **odloučení** od rodičů ať už krátkodobě či dlouhodobě. Dítě může být vystaveno citovému přetížení, jako stresující faktor působí především rozvod rodičů. (Bytešníková, 2012) Je také empiricky dokázáno, že komunikaci může ovlivnit i to, jaké soužití mezi rodiči. Především to ovlivní více jazykovou stránku mezi dítětem a otcem než matkou. (Průcha, 2011) Dospělí by se měli snažit dětem vytvořit vhodné prostředí, ve kterém by správně rozvíjeli svou řeč. Zdravotní problémy mohou velmi negativně ovlivnit vývoj řeči u dítěte. Aby se tomu zamezilo, důležité je pravidelně navštěvovat pediatra, který sleduje psychomotorický vývoj dítěte a preventivně vyšetřuje dítěti sluch a zrak. Při výskytu jakýchkoliv odchylek vývoje řeči by rodiče měli úzce spolupracovat s odborníky, aby došlo včasnému podchycení poruchy řeči. (Bytešníková, 2012)

Řeč dítěte může ovlivnit i to, když se stává tzv. nezúčastněným vnímatelem. Je součástí rozhovorů mezi rodiči či jinými dospělými apod. Zkušenosti potvrzují, že dítě opakuje slova, která zaslechne, žádný výzkum však nepotvrzuje vliv nepřímých řečových projevů na dítě. Jedná se nejenom o působení jiných osob, ale též televize, radia a dalších informačních a mediálních podnětů. (Průcha, 2011)

Wendlandt (2000, in Bytešníková, 2012) přirovnává vývoj dětské řeči ke stromu, z něho se totiž také časem stane mohutný strom. I v tomto procesu je přítomno několik ovlivňujících se podmínek.

Obrázek 1 - Wendlandt - Jazykový strom

Zdroj: (Bytešníková, 2012, s. 24)

Tento **jazykový strom** je členěn do několika částí. Kořeny označují vývojové procesy, kterými dítě postupně prochází (křik/žvatlání, sluch, zrak, hmat, motorika, emocionální a duševní vývoj, proces zrání mozku. Kmen stromu symbolizuje porozumění řeči, radost z mluvení a reakce okolí na řeč dítěte. Koruna se skládá ze tří složek a to ze slovní zásoby, artikulace a gramatiky. K jejich rozvoji dochází postupně, nejvyšší bod označuje docílení schopnosti číst a psát. Voda značí podporu řečového projevu, slunce symbolizuje dostatek lásky okolí. Země zastupuje životní prostředí, kulturu a společnost neboli místo, kde dítě žije a vyrůstá. (Bytešníková, 2012)

Vývoj řeči nejvíce ovlivňuje stimulace, neboli podpora vývoje pomocí podnětů, které dítěti překládáme. Kojenec dává svými emocemi najevo, zda jsou podněty podnětné. Důležité je na dítě mluvit, ale snažíme se přiblížit co nejvíce jeho jazyku. Není vhodné používat příliš složitou mluvu s cizími výrazy. Stejně tak nemůžeme na tříleté dítě mluvit jako na novorozeně, ale tak, aby výrazy odpovídaly věku dítěte. Jelikož se dítě učí nápodobou, velmi zásadní je pro dítě mluvní vzor. Důležitá je srozumitelnost, ne množství slovních obrátů. (Kolmanová)

Stimulace je důležitá již v předřečovém období. Vliv na motoriku mluvidel má již kojení, proto je důležité kojit dostatečně dlouho. Pro správnou artikulaci je důležité podporovat žvýkání a kousání. Zásadní je též předkládat dítěti různé hračky, které rozvíjí schopnosti ovlivňující řeč a nechat ho ať s nimi manipuluje. Podněcujeme dítě, aby používalo gesta, a zároveň s ním mluvíme tváří tvář. Dále bychom se měli pokoušet komentovat činnosti, které s dítětem vykonáváme a co nejvíce s dětmi zpívat či rytmitizovat. (Kolmanová)

Bohužel nedostatek řečového kontaktu bývá příčinou opoždění řeči. Když se rodiče dítěti dostatečně nevěnují, hrají si s ním velmi zřídka, nebo je jejich stimulace nedostatečná a stereotypní, dochází k zaostávání v mluveném projevu. Dítě je často pouze se sebou a nemá k dispozici podněcující jazykový vzor. (Kutálková, 2005) Nepříznivý vliv mohou mít i nesprávné výchovné postupy jako např. perfekcionistická, rozmazlující, odmítavá výchova. (Lechta, 2008)

Rizikem je však i příliš pečlivá výchova, která dítěti plní všechna jeho přání. Tyto děti mají často pasivní slovní zásobu a ke svému vyjadřování používají gesta, nemají potřebu někomu něco sdělit. Je důležité, aby dítě mělo prostor k promluvě a mělo důvod si o něco požádat. (Kutálková, 2005) Další nebezpečí, které ovlivňuje rozvoj řeči je spjatý převážně

s dnešní dobou. V současnosti má velký vliv na děti trávení času před **televizní obrazovkou** či jakoukoliv **počítačovou technikou**. Světlo, které vychází z obrazovky, dráždí jedinci oči a mozek, proto ho nutí se na ni neustále dívat. Sledování těchto obrazů, které se rychle a často střídají, se u dítěte utlumuje pozornost. Dětský mozek není na přijímání takovýchto vjemů vybaven, což má na svědomí spoustu následků. Mimo obtíží při vyjadřování dochází též ke zhoršení pozornosti, snížení kapacity paměti, dítě má ale též problém rozlišit realitu od fikce. Jestliže dítě často přichází do styku s televizí, počítačem, tabletem, mobilní telefonem a dalšími technologiemi, směřujeme ho k pasivnímu životu a k nečinnosti. Je důležité si uvědomit, že toto jednání může být pro dítě z vývojového hlediska velmi škodlivé a to nejenom ve vývoji řeči, ale i z hlediska komplexního vývoje jedince. Televize a počítačová technika nepatřila v minulosti k vybavení domácnosti. Čas, který nyní vyplňujeme sledováním televize a další techniky, patřil vyprávění příběhů, společným činnostem, zpěvu dalším aktivitám, které měly pozitivní vliv na rozvoj řeči jedince. Vyprávěním příběhů dítě stimulujeme k tomu, aby aktivně přemýšlelo a vytvářelo si vlastní myšlenky. Děti se dříve více účastnily chodu domácnosti, což je nutilo přirozeně používat řeč. I když se vlivem vývoje společnosti mnoha věcí usnadnilo, méně času však tráví rodina při společných aktivitách, které podporují kultivaci řeči. (Bezděková Kycltová, 2014)

6 Vlastní výzkumné šetření

V praktické části své práci se zabývám tím, jak probíhá vývoj řeči u dětí v současnosti, a zároveň ho porovnám s výzkumem Václava Příhody ze 70. let minulého století. Při porovnávání se budu soustředit na důležité mezníky a stadia vlastního vývoje řeči u dítěte přibližně do 4 let věku.

Zajímají mě zajímat rozdíly a shody, které se projeví při srovnání vlastního výzkumu a studie Václava Příhody.

6.1 Cíle výzkumného šetření

Cílem výzkumného šetření je zjistit, jakým způsobem probíhá současný vývoj řeči u dětí a porovnat ho s výzkumem prof. V. Příhody. Určím, jaké zásadní časové mezníky se s jeho výzkumem shodují a jaké se naopak odlišují. Ve výzkumu budu porovnávat již samotný vývoj řeči, tedy období po předřečovém stádiu. Na základě zjištěných výsledků případně v závěrečné diskusi uvedu, z jakých důvodů by se mohly naše výsledky odlišovat.

6.2 Výzkumné otázky

Z určeného cíle vycházejí výzkumné otázky, které jsem si stanovila tři. Ze začátku jsem měla stanovené pouze dvě, ale díky nastudované odborné literatuře jsem je rozšířila na tři.

V první výzkumné otázce se ptám:

- *Jak probíhá vývoj řeči u dětí v současnosti?*

I když existuje mnoho publikací, které do detailu popisují vývoj řeči u dětí, díky vlastnímu výzkumu si ověřím, jak probíhá vývoj řeči u dětí v dnešní době, pomocí nasbíraných dat vymezím důležitá období ontogeneze lidské řeči a jejich časové mezníky.

Druhá výzkumná otázka zní:

- *Kdy se u dětí objevuje podřadné souvětí?*

U této výzkumné otázky předpokládám, že u většiny dětí v současnosti se podřadné souvětí objevuje až po třetím roce života, díky vlivu určitých činitelů. I když Václav Příhoda v jeho výzkumu uvádí, že děti začínají podřadné souvětí užívat již před třetím rokem života, domnívám se, že v současnosti to již nebude pravda.

Třetí výzkumná otázka je:

- *Jaké jsou shody a odlišnosti ve výzkumu ontogenetického vývoje řeči Václava Příhody a ve vývoji řeči u dětí v současnosti?*

Domnívám se, že některá vývojová stadia se nebudou shodovat a to především proto, že v dnešní době ovlivňuje vývoj řeči dítěte mnoho jiných faktorů a jiným způsobem než dříve.

Myslím si, že tyto rozdíly budou znatelné především okolo třetího věku dítěte, jelikož Příhoda tvrdí, že dítě v tomto věku má již bohatý slovník a před třetím rokem zvládá skloňovat, časovat a tvořit souvětí souřadná i podřadná. Po třetím roce již pouze zdokonaluje svůj slovník. Věk tří let je ve výzkumu vývoje řeči pro Václava Příhodu klíčový. I když je vývoj řeči individuální, Příhoda ve svém výzkumu uvádí, že dítě v tomto věku by mělo být na vrcholu svého řečového stadia, kdy mluví slohově i mluvnicky správně, dále už jen rozšiřuje slovní zásobu a zdokonaluje jazykovou strukturu a cit.

Pevně věřím tomu, že potvrdím i několik shod mezi našimi výzkumy a to především ze začátku vlastního řečového období, kdy děti začínají samy používat vlastní slova, spojovat slova do vět a užívat určité slovní druhy.

6.3 Charakteristika a popis výběrového souboru

Ve svém výzkumném šetření jsem srovnávala současný vývoj řeči u dětí s výzkumem Václava Příhody. Můj výzkum probíhal ve dvou fázích.

Ve většině případů probíhal u náhodně vybraných dětí, jejichž rodiče mi vyplnili **dotazník** ohledně vývoje řeči jejich dětí. Dotazník rodiče vyplňovali elektronicky, proto jsem mohla zaručit náhodný výběr respondentů a jejich variabilitu. Pro svůj výzkum jsem si stanovila minimální počet respondentů 200, avšak nakonec mi dotazník vyplnilo okolo 400 rodičů, takže jsem nakonec mohla pracovat s vyšším výzkumným vzorkem. Snažila jsem se zajistit, aby mi dotazník vyplnili lidé z co nejvíce krajů České republiky, aby se výzkum nevztahoval pouze na určitou oblast. Dotazník vyplňovali rodiče, kteří mají děti ve věku 2 – 5 let, abych zaručila, že si budou ještě pamatovat odpovědi na otázky, na které jsem se ptala. Nižší hranici jsem stanovila na 2 roky, abych zaručila možnost odpovědět na většinu otázek.

Do výzkumného souboru jsem zahrnula všechny děti, pokud se u nějakých odpovědí projeví, že určité dítě trpí poruchou řeči, pro validitu ho odeberu z výzkumného vzorku.

Mezi druhou a doplňující část mého výzkumu patřilo **pozorování** deseti tříletých dětí. Z toho pět dívek a pět chlapců. Nejprve jsem si chtěla vybrat děti zcela náhodně v mateřské škole, ale nakonec jsem si vybrala děti rodičů, které jsem osobně znala. I tak jsem se snažila zachovat jistou rozličnost a vybírat si děti na základně různého vzdělání rodičů.

Nejprve jsem měla pro děti připraveno několik obrázků, o kterých jsem si chtěla s dětmi povídat. Nakonec jsem však u všech dětí využila přítomnosti rodičů, kteří mi pomohli děti „rozmluvit“, jelikož se některé z nich styděly. Pomocníkem nám i v některých případech byly fotografie v mobilním telefonu či popis toho, co dítě společně s rodičem zažilo, na jakém výletě nedávno bylo. S některými z nich jsem měla možnosti strávit většinu dne, s některými pouze hodinu. I tak jsem zvládla určit, jaké vývojové období řeči již dítě zvládá, a které má ještě před sebou. Těchto deset dětí bylo vybráno z Prahy a okolí, nechodily společně do mateřské školy.

7 Metodologie výzkumného šetření

7.1 Příprava výzkumného šetření

Vzhledem k doporučení vedoucí diplomové práce jsem se rozhodla pro **elektronickou formu dotazníku**. Tento způsob mi přišel účinnější než písemná forma dotazníku, jelikož přes internet mohlo vyplnit dotazník více lidí z různých částí České republiky. Tento způsob byl určitě také méně časově a finančně náročný, jelikož jsem měla možnost rychleji kontaktovat respondenty, kteří měli děti v tomto věku.

Ve druhé doplňující části výzkumu jsem použila **metodu pozorování**. Vybrala jsem si pět chlapců a pět dívek, abych měla rovnoměrně zastoupené pohlaví dětí.

7.1.1 Popis použitých metod sběru dat

Ve stěžejní části výzkumu jsem používala **kvantitativní metodu** šetření a to **elektronický dotazník**.

Na základě nastudování odborné literatury jsem dotazník (Příloha 1) vytvořila sama. Skládal se z 12 otázek, z toho jedna byla nepovinná.

V úvodní části jsem respondenty seznámila s tím, pro koho je dotazník určený a na co se výzkum zaměřuje.

V první části jsem se zaměřila na základní údaje – pohlaví, vzdělání a zaměstnání dotazovaného, pohlaví a datum narození dítěte. U těchto odpovědí dotazovaní buď zvolili konkrétní možnost, nebo sami odpověď napsali. Otázka ohledně zaměstnání byla nepovinná, kdyby se s ním některý rodič nechtěl svěřit.

Hlavní část dotazníkového šetření tvořily otázky týkající se vývoje řeči u dětí. Jako první jsem chtěla získat odpověď na otázku, kdy dítě začalo používat první slova. Zde musíme vzít v potaz předpoklad, že vývoj předřečových činností proběhl v pořádku. Také lze předvídat, že rodiče si vývoj předřečových činností již nebudou pamatovat, proto jsem začala klást otázky týkající se až samotného vývoje řeči. Rodiče měli vybrat konkrétní odpověď (před prvním rokem, v jednom roce, v roce a půl, ve dvou letech), popřípadě dopsat jinou odpověď.

Při další otázce měli respondenti seřadit slovní druhy od toho, který z nich dítě použilo nejdříve a který nejpозději. Na závěr škály jsem zařadila volné pole, kde mohli dotazovaní napsat ty slovní druhy, které jejich dítě ještě nepoužilo.

Následovaly dvě otevřené otázky, první z nich se týkala toho, kdy dítě započalo spojovat slova do vět a druhou z nich jsem se ptala, kdy začalo tvořit souvětí.

Dále jsem po nich chtěla potvrdit či vyvrátit výrok, zda dítě ve třech letech skloňovalo i časovalo.

V následující otázce rodiče měli odhadnout, kolik slov dítě průměrně používalo ve třech letech. Na výběr měli 400, 1000 a 1500, ale jelikož jsem předpokládala, že množství slov půjde rodičům těžce odhadnout, a zároveň někteří z nich ještě neměli tříleté dítě, doplnila jsem odpovědi o pole, kde se rodič mohl vyjádřit k tomu, když dítě používá jiný počet slov či nevědí, kolik jich vůbec používá.

Jako poslední otázku jsem zařadila, kdy začalo dítě správně používat podřadné souvětí. Dotazovaní měli možnost vybrat z nabízených odpovědí (před třetím rokem, 3 – 3;4, 3;5 – 4, později, ještě nezačalo, nevím).

Na závěr dotazníku jsem připojila poděkování.

Po nastudování odborné literatury (Ferjenčík, 2000) jsem se rozhodla použít druhou doplňující část výzkumu tentokrát **kvalitativní metodu** šetření a to **pozorování**. Průběh jsem si zaznamenávala do předem připravené tabulky (Příloha 2).

K pozorování jsem si vybrala deset dětí a z toho pět chlapců a pět dívek. Na začátku jsem rozhovorem s rodičem zjistila rodinnou a osobní anamnézu dítěte. Zajímalo mě především pohlaví, věk, celkový vývoj osobnosti, zda se dítě jeví více jako introvert, nebo extrovert. Dále jsem chtěla vědět, zda byl porod a těhotenství bez komplikací a zda byl vývoj dítěte pravděpodobně normální, nebo opožděný. Poté mě zajímala rodinná situace, věk, vzdělání a zaměstnání rodičů, zda má dítě nějakého sourozence. Zprvu jsem si myslela, že většinu času budu komunikovat s dítětem já, ale kvůli studu dětí, mi velmi pomohla přítomnost rodičů, se kterými děti přirozeně komunikovaly. Nejprve jsem si zjistila osobní a rodinnou anamnézu dítěte. Zajímalo mě především pohlaví, datum narození dítěte, vývoj řeči a celkový vývoj dítěte (pravděpodobně normální, opožděný), zda má sourozence a kolikáté je dítě v rodině. Dále mě zajímal věk matky i otce, jejich vzdělání a zaměstnání.

I když jsem si připravila několika obrázků, o kterých jsem si chtěla s dětmi povídat, mnohokrát jsme se dostali k přirozenějšímu způsobu komunikace skrze rodiče a já se stala nezúčastněným pozorovatelem. Na začátek jsem měla připravené základní otázky, u kterých jsem se ptala na jméno, věk, zájmy, co dítě dělalo v nedávné době. Poté jsem měla připraveno několik obrázků, o kterých mi měly děti povídat, co na nich vidí. Na konec jsem také zařadila převyprávění pohádky podle obrázků.

Stanovila jsem si několik bodů, které jsem se snažila v průběhu pozorování zachytit. Zároveň jsem se snažila poznačit, zda tuto oblast zvládá dítě úplně, částečně, spíše nezvládnulo, nezvládnulo. Také jsem si zapsala vždy to, co mě zaujalo.

Při pozorování mě na dítěti zajímalo: Rozumělo řečovým pokynům a ochotně na ně reagovalo. Zvládá odpovědět na základní otázky. Dítě správně skloňuje a časuje. Má aktivní slovní zásobu (cca 1000 slov). Užívá jednotné i množné číslo. Hovoří o sobě v první / třetí osobě.

A na závěr jsem vybírala z několika variant zda: Dítě používá pouze slova, např. odpověď na otázku: „*Je to pes, nebo dům? Pes.*“ Dítě používá především slova, občas zařadí větu jednoduchou. Dítě používá věty jednoduché. Dítě používá věty jednoduché a zároveň souvětí podřadné. Dítě používá věty jednoduché, souvětí souřadné, ale i souvětí podřadné.

Pozorováním jedince jsem strávila vždy minimálně hodinu času, pokaždé jsem zařadila i nezúčastněné pozorování.

7.2 Průběh výzkumného šetření

Výzkumné šetření proběhlo pomocí elektronických dotazníků a pozorování v rámci dvou měsíců – března a dubna 2017. Při pozorování jsem zaručila rodičům vybraných dětí anonymitu pozměněním křestního jména dítěte ve zpracování výsledků výzkumu. Výsledky pozorování u jednotlivých dětí jsem si pro přehlednost zapisovala do předem připravené tabulky.

7.2.1 Popis použité metody pro zpracování a vyhodnocení dat

Jelikož se výzkumného šetření pomocí dotazníků zúčastnilo 400 respondentů, což je velké množství, využila jsem pro zpracování a vyhodnocení dat počítačového programu Excel. Nejprve jsem si vytvořila tabulku, kam jsem přepsala získaná data. Jelikož jsem sbírala

data skrze dotazníkový program online, u uzavřených otázek, bylo zpracování jednodušší, jelikož jsem měla možnost zobrazit tabulku a graf ve svém účtu tohoto systému. Poté jsem si pouze přepsala data do vlastní tabulky a následně vytvořila graf. Náročné na zpracování byly otevřené otázky číslo 8 (*Kdy začalo dítě spojovat slova do vět?*) a číslo 9 (*V kolika letech začalo dítě tvořit souvětí?*). Jednotlivé odpovědi jsem si musela ručně roztrdit podle předem stanovených kritérií, přepsat odpovědi tak, aby bylo možno je zařadit do určitých skupin. Poté jsem opět vytvořila tabulku a graf. Následně jsem výsledky stěžejních otázek rozdělila též z hlediska pohlaví, což bylo též náročnější na zpracování.

U jednotlivých grafů jsem nechala zobrazit u určité výše počet dětí i procenta, která tomu odpovídají.

Teprve poté jsem měla kompletní údaje získané z dotazníkového šetření. Na základě toho jsem mohla odpovídat na výzkumné otázky, které jsem si předem stanovila.

Při výzkumném šetření jsem k pozorování používala tabulku vytvořenou v programu Word, která mi velmi pomohla při zpracování a vyhodnocování výsledků. Na základě této tabulky jsem vytvořila shrnující tabulku pro všechny děti, která je rozdělena z hlediska pohlaví. Nejprve jsem krátce shrnula pozorování každého dítěte a na závěr jsem přehledně uvedla výsledky všech pozorovaných.

8 Výsledky výzkumného šetření

Výsledky výzkumného šetření uvádím ve dvaceti grafech a ve dvou výsledkových tabulkách. Koláčové grafy uvádějí procentuální zastoupení a počet dětí, které odpovídají konkrétní výše grafu. Z důvodu přehlednosti u otázky týkající se nejdříve použitého slovního druhu jsem využila sloupcový graf, který je sestupně seřazen. První výsledková tabulka shrnuje závěry pozorování všech zúčastněných dětí. Souhrn z pozorování konkrétních dětí stručně popisují v krátkém odstavci u každého z nich. Na závěr uvádím shrnující výsledkovou tabulku, ve které uvádím výsledky vlastního výzkum v porovnání s výzkumem prof. Václava Příhody. Každý graf i výsledkovou tabulku podrobně komentuji a rekapituluji své závěry. V této kapitole též srovnávám výsledky se zadanými výzkumnými otázkami.

8.1 Dotazníkové šetření

Jak jsem již zmiňovala, šetření se zúčastnilo 400 respondentů, z nichž bylo 388 ženského pohlaví, pouze 12 dotazovaných bylo mužského pohlaví. Procentuálně ženy zaujímaly 97 % z výzkumného vzorku, zato muži jen 3 %.

Co se týká vzdělání respondentů, většina z nich (187/46,8 %) dosáhla vysokoškolského vzdělání. Druhé největší zastoupení měli dotazovaní se středoškolským vzděláním ukončeným maturitou (160/40 %). Středoškolské vzdělání bez maturity nebo vyučení list získalo 45 respondentů procentuálně vyjádřeno 11,3 %. Nejmenší zastoupení měli rodiče pouze se základním vzděláním (8/2 %).

Největší procentuální zastoupení měly následující profesní okruhy: Administrativní práce, asistentce, zdravotnictví, školství, studium, sociální práce, OSVČ, gastronomie, mateřská dovolená, ekonomie, krása a relaxace, bankovníctví. U dětí těchto skupin jsem nezjistila žádné výrazné rozdíly, ze kterých by se dalo vyčíst, zda mají tyto profese respondentů pozitivní, či negativní vliv na vývoj řeči u jejich dětí. Až 20% z celku dokonce odpovědělo, že jsou na mateřské dovolené.

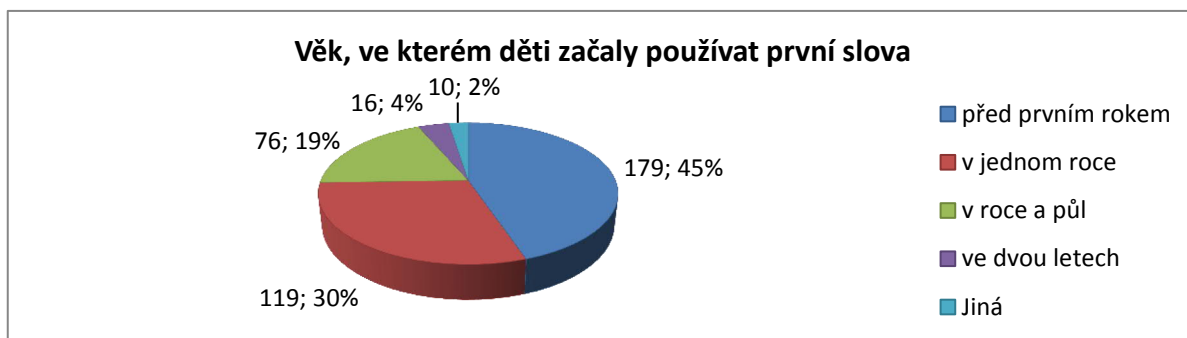
Vyžadovala jsem po rodičích datum narození dítěte z toho důvodu, abych případně mohla vyloučit nežádoucí vzorky, ale také pro zpracování některých z následujících otázek.

Ve výzkumném souboru jsem měla skoro rovnocenné zastoupení dívek a chlapců. A to přesně 191 (48 %) dívek a 209 (52%) chlapců, což mi umožnilo, zaměřit se na výsledky jednotlivých zkoumaných oblastí i z hlediska pohlaví dětí.

Pomocí grafů se nyní pokusím odpovědět na první výzkumnou otázku: „*Jak probíhá vývoj řeči u dětí v současnosti?*“ Grafy 1 – 20 vymezují odpovědi na zkoumané otázky, které se soustřeďují na vývoj řeči u dětí v současné době. Následně pak moje výsledky porovnáám s výzkumem prof. Václava Příhody a to se již dostáváme ke třetí výzkumné otázce, která zní „*Jaké jsou shody a odlišnosti ve výzkumu ontogenetického vývoje řeči Václava Příhody a ve vývoji řeči u dětí v současnosti?*“

U otázek týkajících se již samotného vývoje řeči mě jako první zajímalo, v jakém věku začaly děti používat první slova. Níže uvádím graf, který tuto skutečnost znázorňuje.

Graf 1 - Věk, ve kterém děti začaly používat první slova

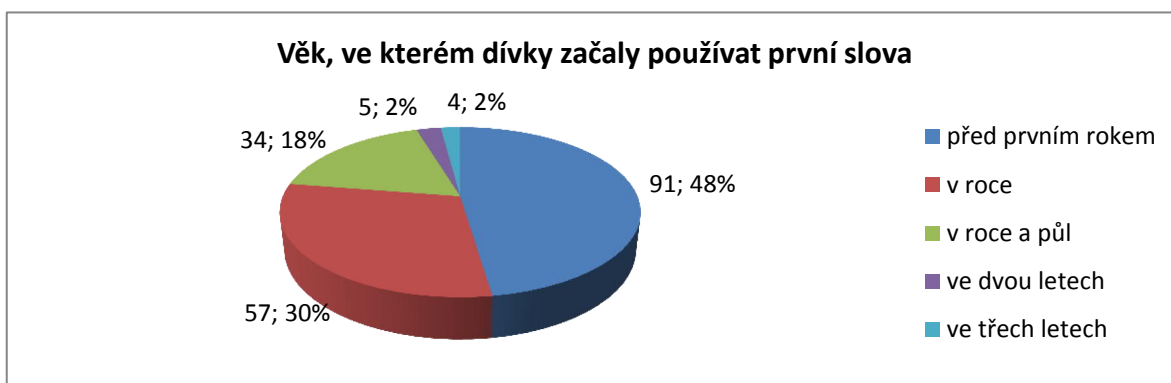

Na základě grafického znázornění můžeme konstatovat, že průměrně začínají první slova nejvíce děti používat před prvním rokem, velké procento dětí též v jednom roce až v roce a půl. Děti, které začaly používat první slova ve dvou letech a později je zanedbatelné procento, tudíž budeme předpokládat, že mají opožděný vývoj řeči. Obecně lze říci, že děti začínají používat první slova v období **kolem prvního roku až do roka a půl**.

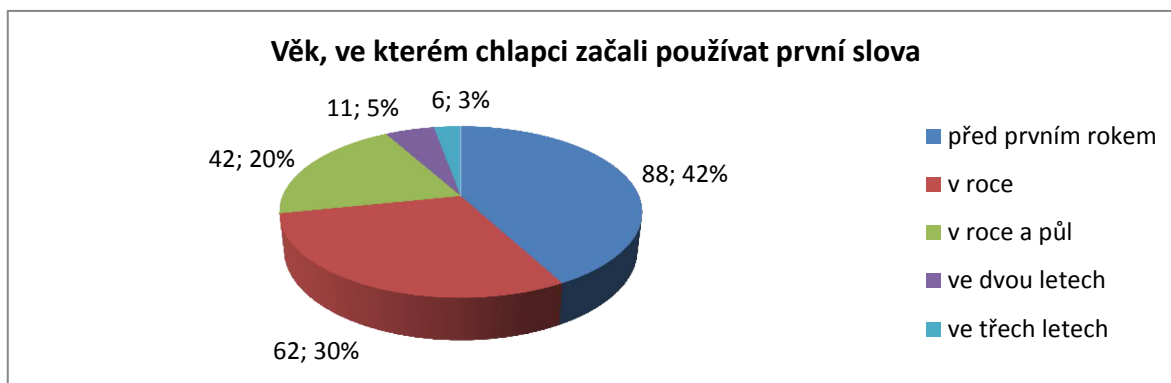
Podle výzkumu prof. Václava Příhody (1977) dochází průměrně k prvnímu slovu v roce a dvou měsících. Jeho výsledky se přibližně shodují s mým zkoumaným vzorkem.

Následující dva grafy (2, 3) zobrazují procentuální rozložení podle věku, ve kterém děti začaly používat první slova z hlediska pohlaví.

Graf 2 - Věk, ve kterém dívky začaly používat první slova

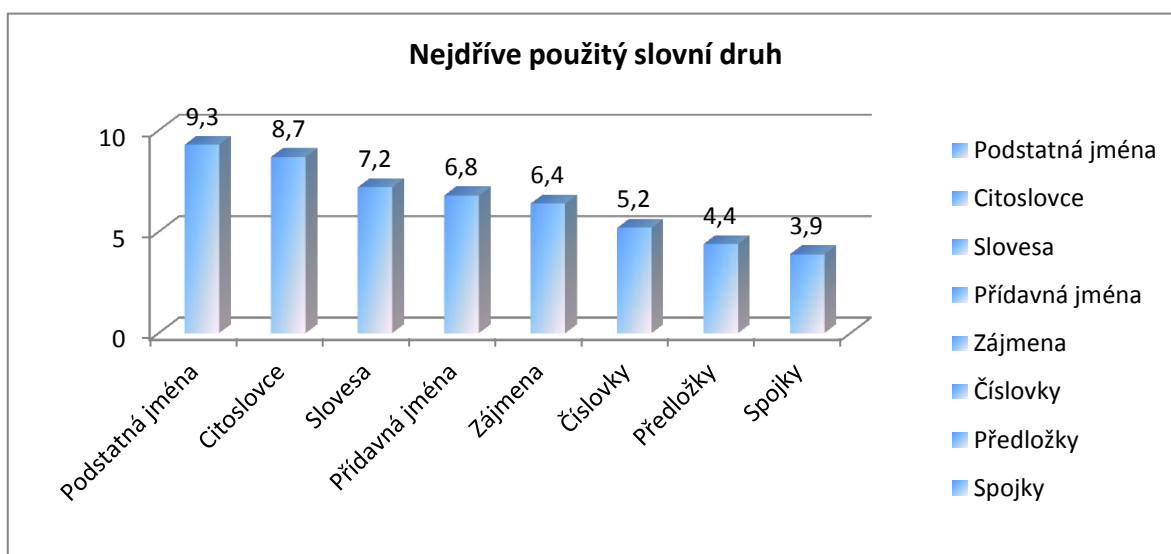
Graf 3 - Věk, ve kterém chlapci začali používat první slova

Při porovnání těchto dvou grafů zjistíme, že se v nich neukazují zásadní rozdíly z hlediska toho, kdy začalo jednotlivé pohlaví používat první slova. I když o 5% více dívek užívá první slova již před prvním rokem, jedná se o **zanedbatelný rozdíl**.

Následující graf 4 vytyčuje škálu slovních druhů seřazenou sestupně od nejdříve použitého slovního druhu po nejpozději použitý slovní druh.

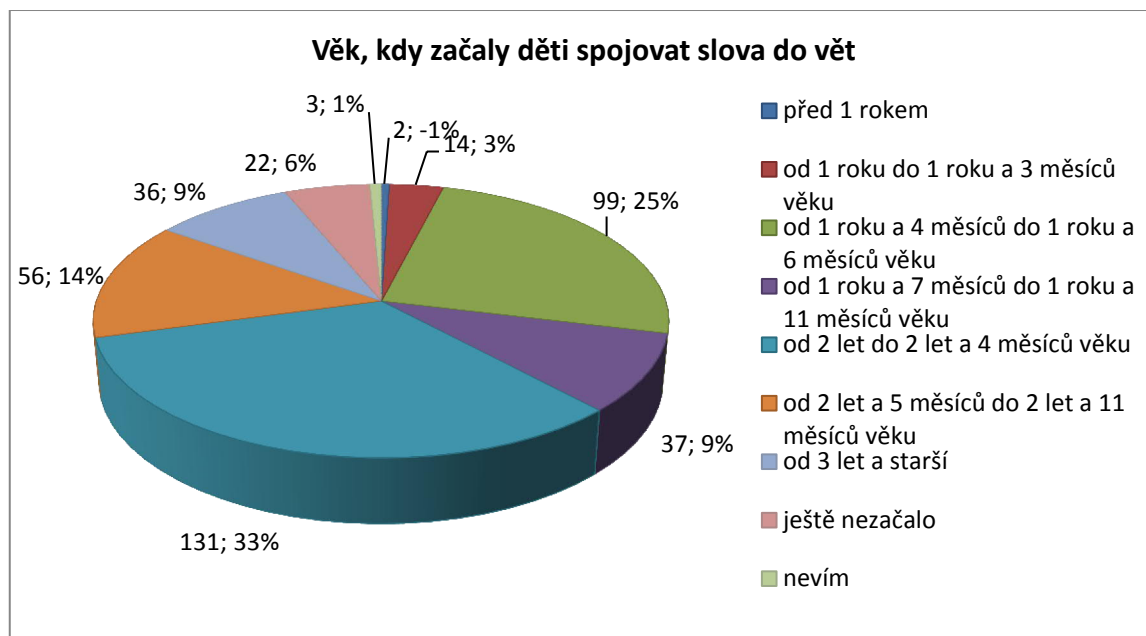
Graf 4 - Nejdříve použitý slovní druh

Z tohoto grafu můžeme vyčíst, že největší počet respondentů odpovědělo, že nejdříve použitý slovní druh u jejich dítěte byl podstatná jména, následovala je cítoslovce, slovesa, přídavná jména, zájmena, číslovky, předložky a na posledním místě skončily spojky. Do výzkumu jsem schválně nezařadila částice a příslovce, jelikož mnoho rodičů by je nemusela umět ve větě rozeznat. Příhoda (1977) ve své studii uvádí, že děti nejprve

používají onomatopoické citoslovce a až následně podstatná jména, slovesa a další slovní druhy.

Graf 5 - Věk, kdy začaly děti spojovat slova do vět

Období, které nese značné procentuální zastoupení a to z 25% je od 1 roku a 4 měsíců do roku a 6 měsíců věku. Až 33% dětí začalo spojovat slova do vět ve věku od 2 let do 2 let a 4 měsíců. Obecně můžeme říct, že spojovat slova do vět začínají děti nejvíce **od roka a 4 měsíců do dvou let a 4 měsíců věku**. Dokonce i pan profesor Příhoda (1977) ve své publikaci zmiňuje, že izolační typ věty se u dětí objevuje od roka a půl až do dvou let a jednoho měsíce, když rozšiřuje své vyjádření ve větě až na sedm slov. Období, které vymezuje Příhoda, se shoduje s výsledky mého zkoumaného vzorku.

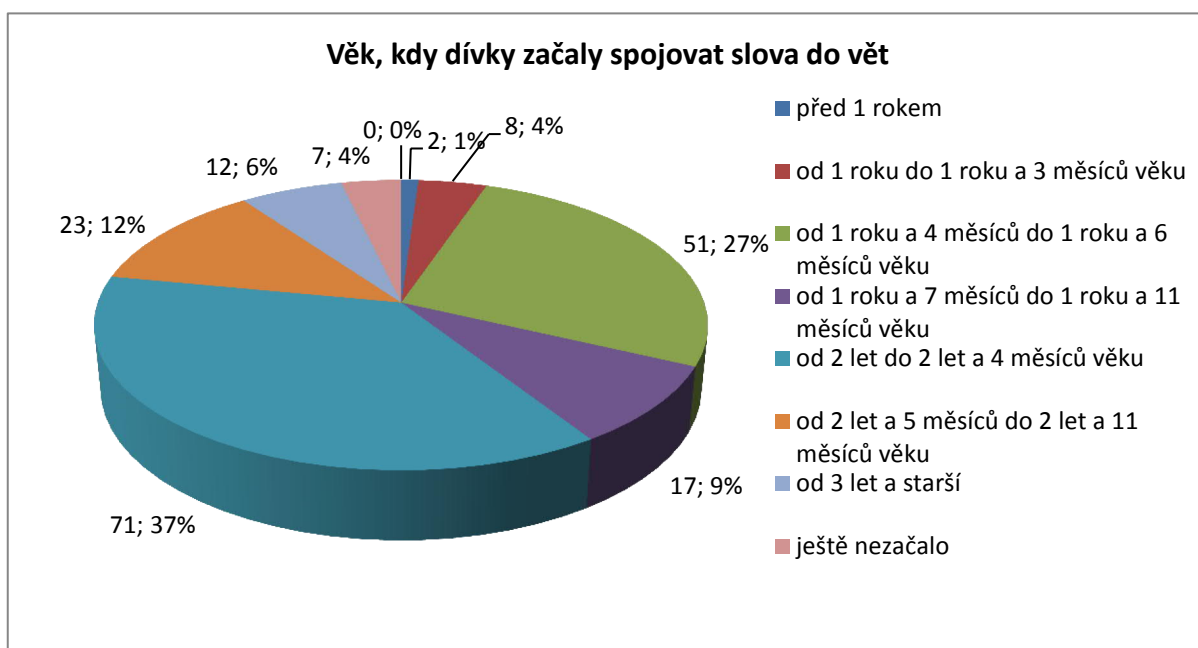
Několik respondentů též odpovědělo, že jejich dítě ještě nezačalo spojovat slova do vět.

Graf 6 - Věk dětí, které ještě nezačaly spojovat slova do vět

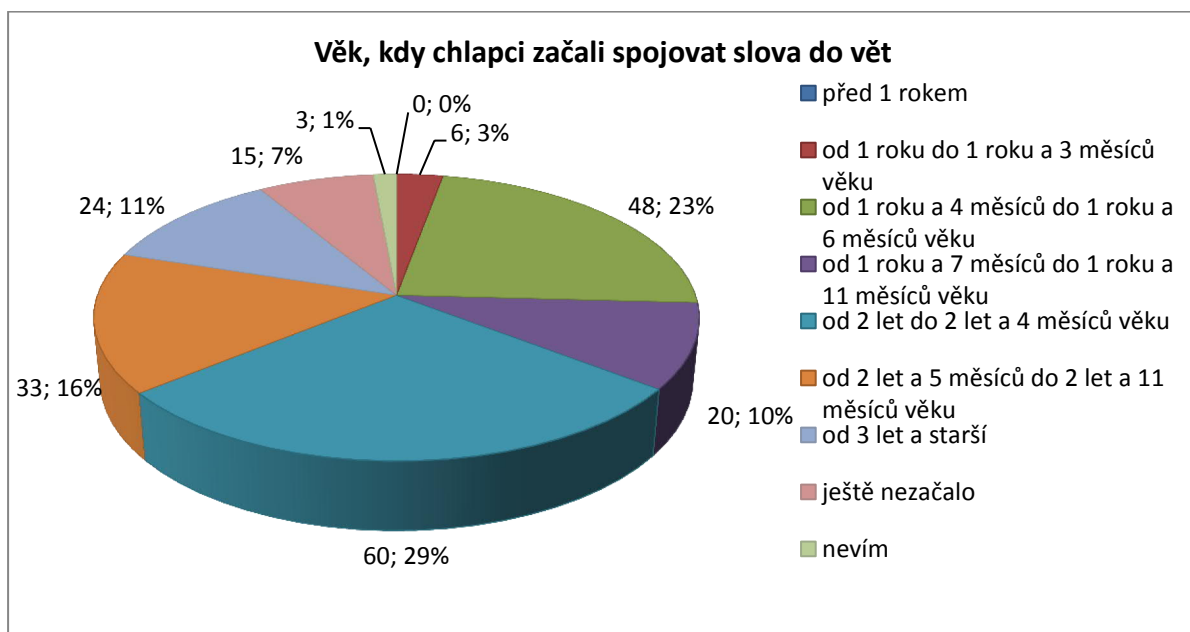

Je zajímavé zmínit, že z celkového počtu 22 dětí, které ještě nezačaly spojovat slova do vět, se jedná pouze o 8 dětí, které jsou ve věku 2 let a 5 měsíců do 2 let a 11 měsíců a ještě nezačaly spojovat slova do vět. Jedno dítě tříleté či starší také ještě nezačalo spojovat slova do vět. U těchto dětí budeme předpokládat opožděný vývoj řeči.

Graf 7 - Věk, kdy dívky začaly spojovat slova do vět

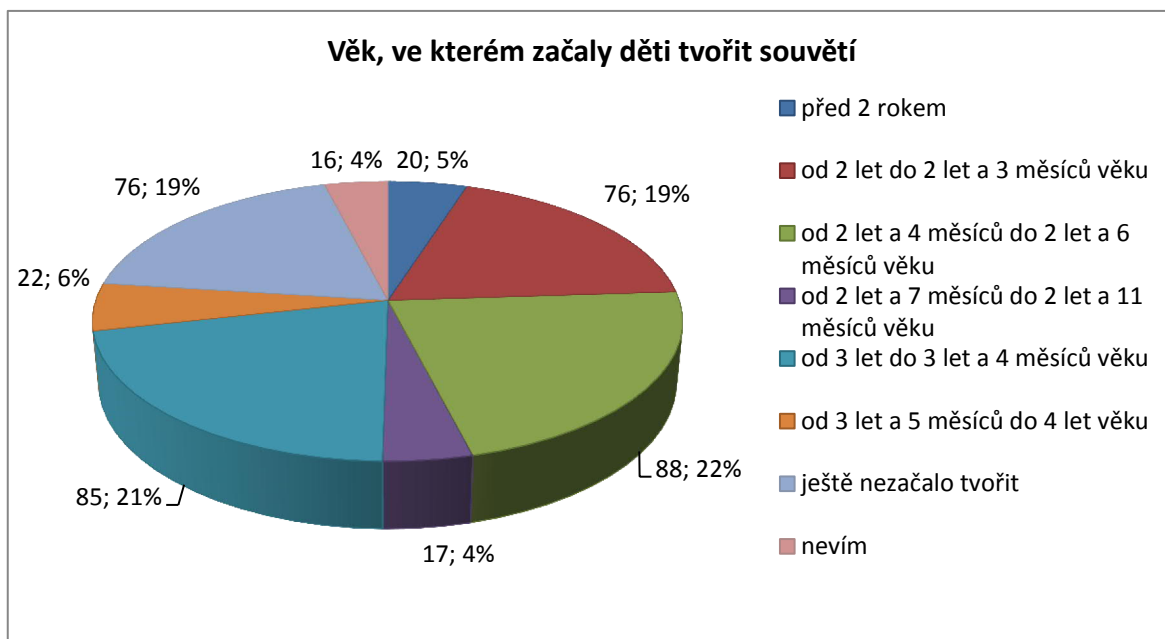

Graf 8 - Věk, kdy chlapci začali spojovat slova do vět

Jestliže se zaměříme na procentuální rozdíly do období před druhými narozeninami, nelze zde shledat jakékoliv rozdíly ve vývoji řeči. Po druhých narozeninách jsou vidět drobné rozdíly v procentuálním rozložení mezi dívkami a chlapci. Dívky jsou na tom z hlediska věku lépe, kdy o 8% více dívek začalo spojovat slova do vět již v období 2 – 2;4 než chlapců. Ve věku od 2;5 – 2;11 se projevila tendence nižšího procentuálního zastoupení u dívek o 4% a u dětí starších 3 let dokonce 5%. Je diskutabilní, zda se jedná o rozdíly z hlediska pohlaví či mi dotazník vyplnili rodiče, jejichž synové mají z největší pravděpodobnosti opožděný vývoj řeči.

Graf 9 - Věk, ve kterém začaly děti tvořit souvětí

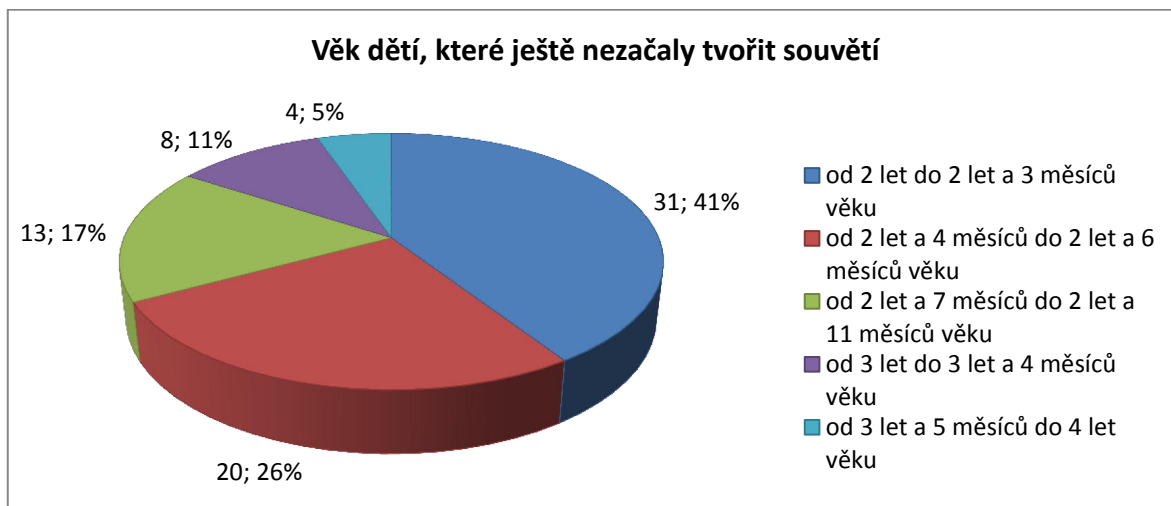

Máme-li shrnout výsledky toho, kdy začaly děti tvořit souvětí, můžeme obecně říct, že se jedná o období **od 2 let do 2 a 11 měsíců**. Graficky jsem si toto období zobrazila na menší úseky, ze kterých nejvíce z 22% zaujímá věk od 2 let a 4 měsíců do 2 let a 6 měsíců. Za zmínku stojí též nezanedbatelný výsledek 21%, který označuje věk **od 3 let do 3 let a 4 měsíců**.

Příhoda (1977) uvádí, že po druhém roce života začíná dítě tvořit víceslovné věty, kdy v období 2;7 – 2;9 už pouze zdokonaluje syntax a od 2;9 začíná tvořit podřadné souvětí. Všechny děti by však nejpozději ve třech letech měly mít osvojené souvětí, což z mého výzkumu **nevyplývá**. I když mnoho z nich začíná tvořit souřadné souvětí již před třetími narozeninami, existuje zde nezanedbatelné procento těch, které začínají souvětí tvořit až v období od tří let a později.

Zásadní mi též přijde zmínit to, že v souboru je 76 dětí, které ještě nezačaly tvořit souvětí.

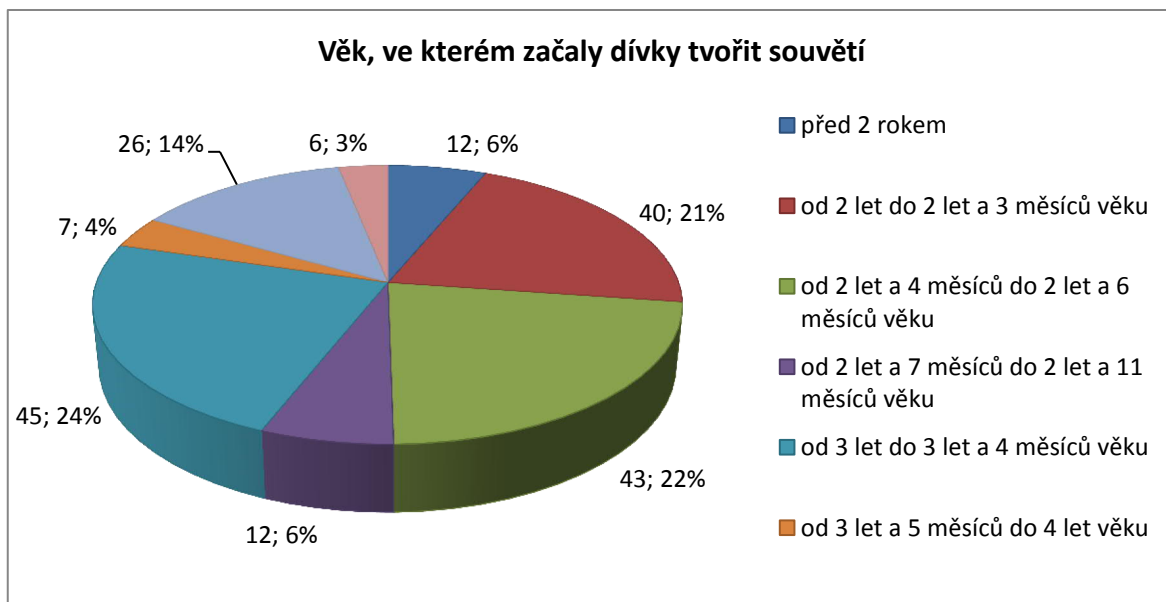
Graf 10 - Věk dětí, které ještě nezačaly tvořit souvětí

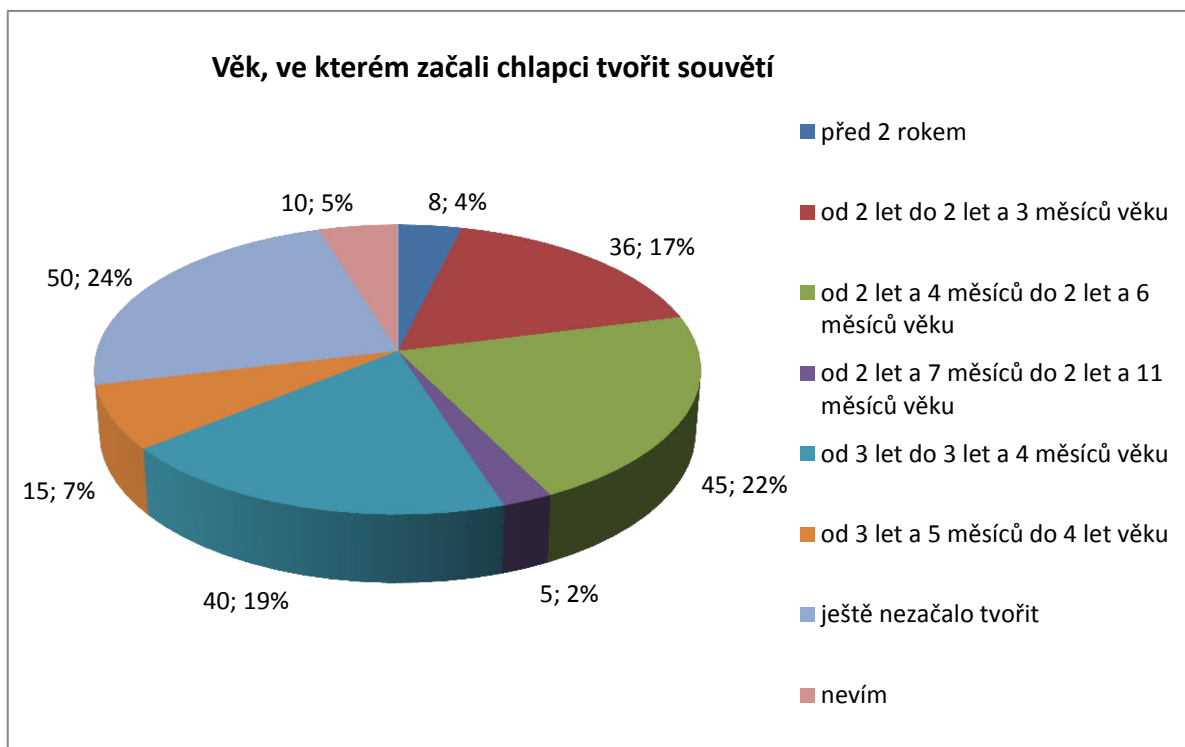
Až 84 % z nich je ve věku 2 – 2 a 11 měsíců. Pouze 11 % zaujímají děti ve věku 3 – 3 a 4 měsíců, 5% děti starší.

Další dva grafy (11, 12) opět zobrazují rozdíly mezi dívkami a chlapci.

Graf 11 - Věk, ve kterém začaly dívky tvořit souvětí

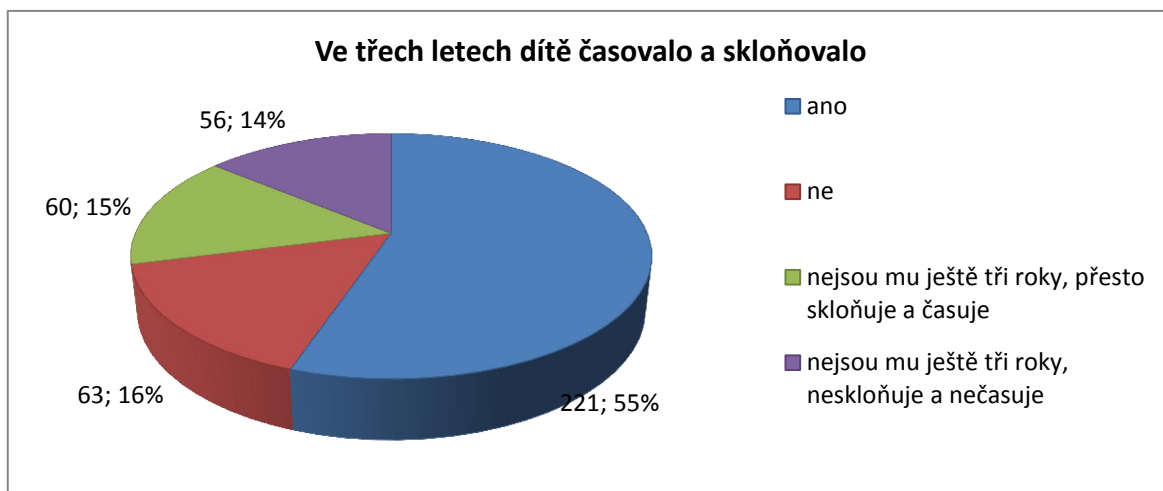

Graf 12 - Věk, ve kterém začali chlapci tvořit souvětí

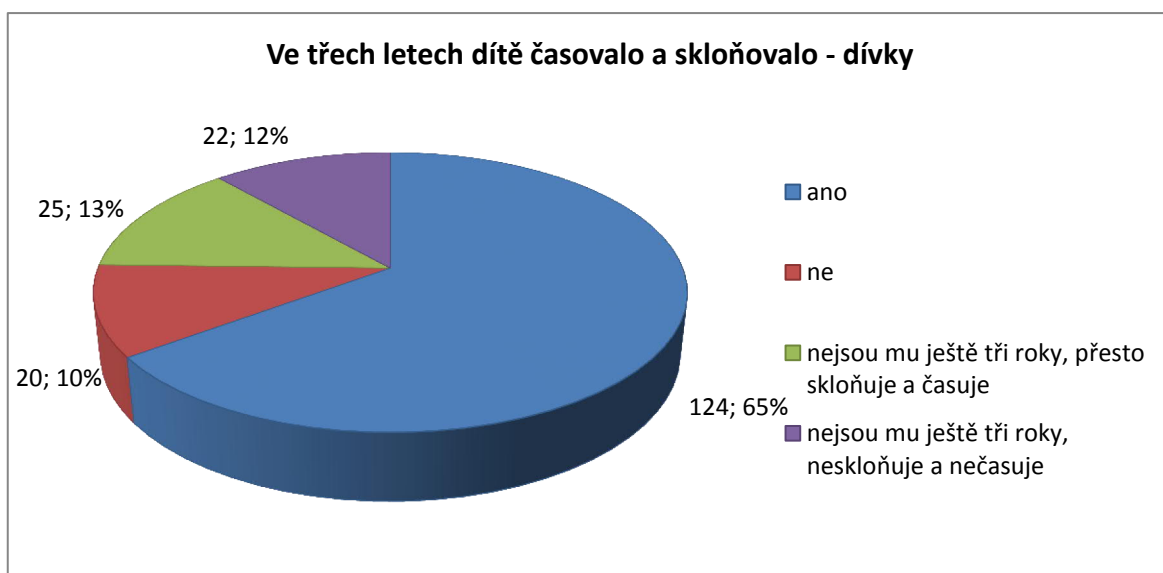
Jestliže si porovnáme procentuální rozložení jednotlivých časových úseků u dívek a chlapců shledáme zanedbatelné rozdíly. Pětiprocentní rozlišení je vidět pouze v období od 2 let do 2 a 3 měsíců, kdy si dívky vedou lépe a od 3 let do 3 let a 4 měsíců, kdy mají dívky procentuálně též vyšší zastoupení. Tento rozdíl je však minimální. Můžeme tedy konstatovat, že výsledek této zkoumané oblasti nepotvrdil diferenci mezi pohlavími.

Graf 13 - Ve třech letech dítě časovalo a skloňovalo

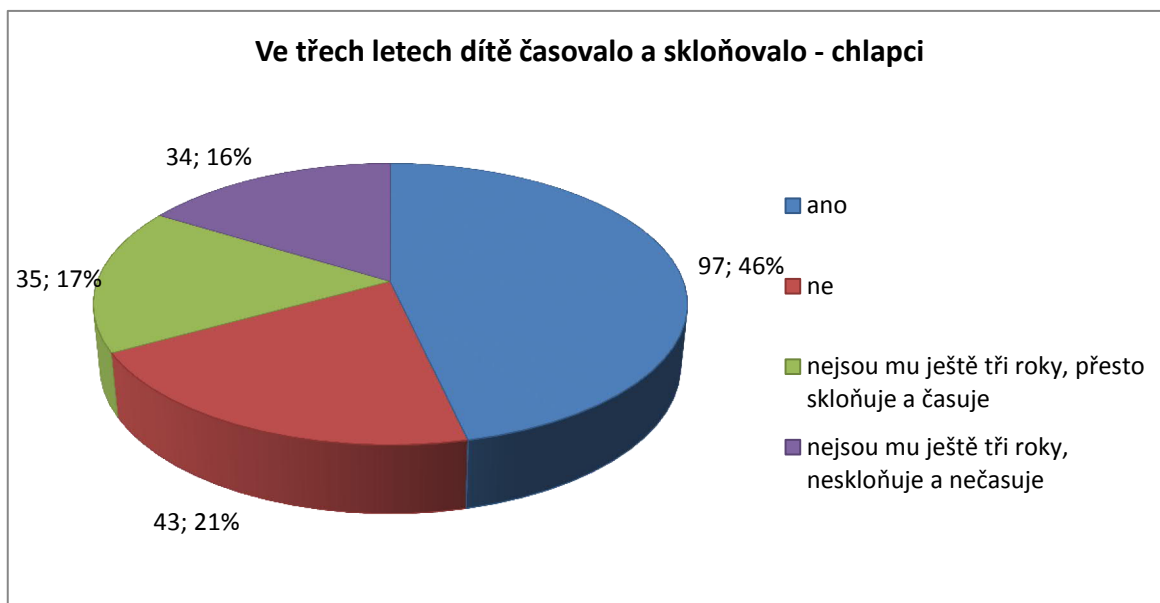

Podle Příhody (1977) začíná dítě izolovaně skloňovat a časovat již po druhém roce věku, V období 2;7 – 2;9, dítě už jen zdokonaluje své skloňování a časování. Ve třech letech by flexi mělo ovládat bez problémů, což potvrzuje i mé šetření. Pokud sečteme výsledky tříletých dětí s odpovědí „ano“ a těch, které ještě neoslavily třetí narozeniny, přesto zvládají skloňovat a časovat, zjistíme, že 70 % dětí z vybraného souboru zvládá nebo by zvládlo ve třech letech časovat a skloňovat. Přesto se ve vzorku objevuje minimální předpokládaný výsledek 16 % tříletých dětí, které časování a skloňování zatím neovládají.

Graf 14 - Ve třech letech dítě časovalo a skloňovalo - dívky

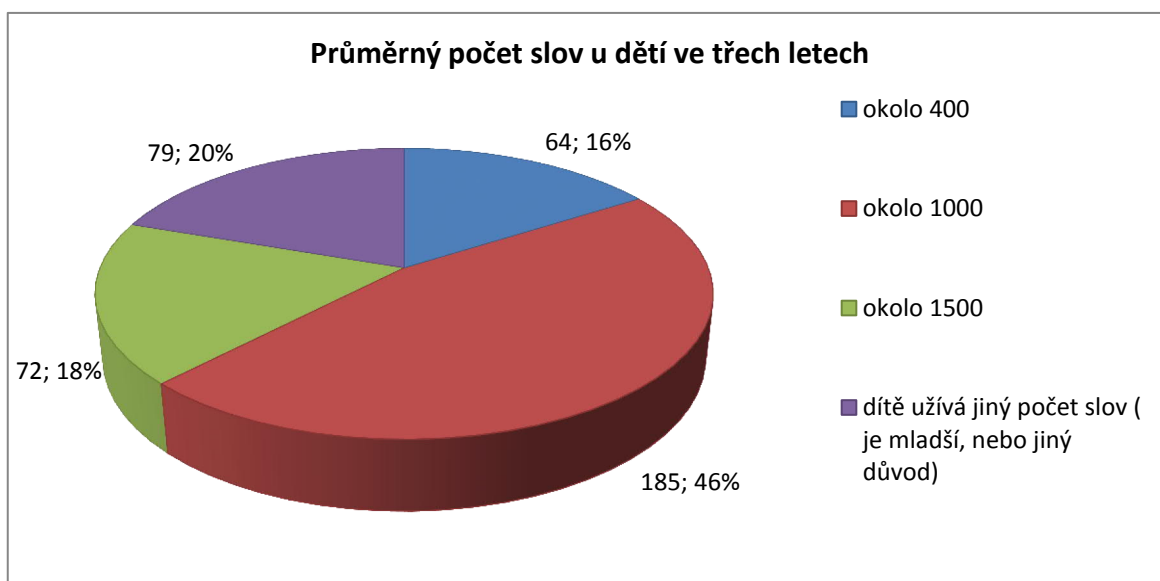

Graf 15 - Ve třech letech dítě časovalo a skloňovalo – chlapci

Je pozoruhodné, že se objevily značné rozdíly mezi pohlavími u flexe. Můžeme pozorovat, u dívek větší procentuální zastoupení (65 %) u odpovědi *ano* než u chlapců (46 %). Odpověď *ne* se liší o 11 %, kdy se u dívek jedná o 10 % a u chlapců o 21 %. Na základě tohoto zjištění lze říci, že u mého zkoumaného vzorku dívky začínají dříve skloňovat a časovat než chlapci.

Graf 16 - Průměrný počet slov u dětí ve třech letech

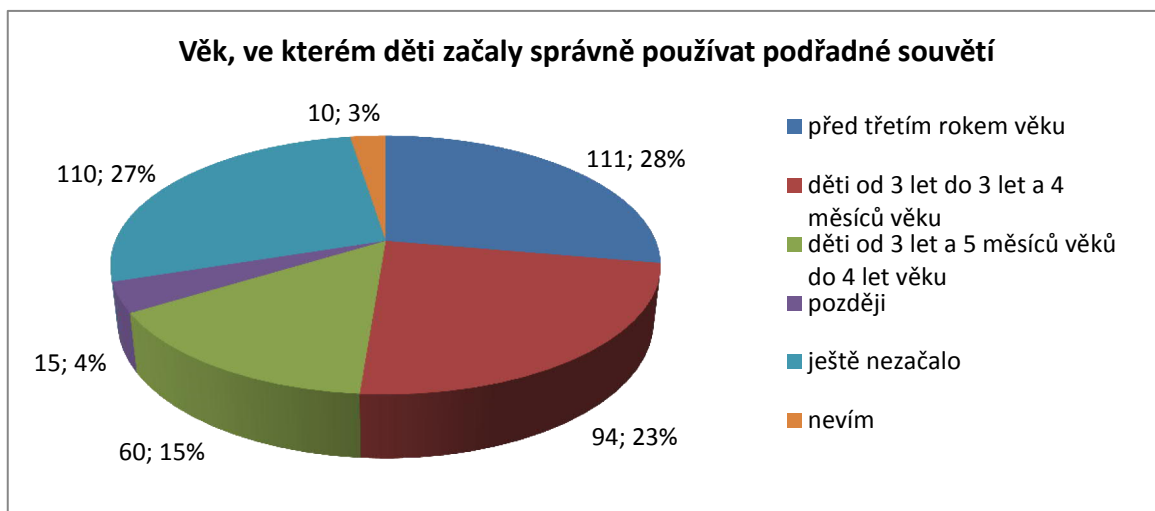

U této otázky ze 46 % rodičů odpovědělo, že průměrný počet slov u dětí ve třech letech odpovídá přibližně **1000 slovům**. Minimální zastoupení (16 %) měla odpověď okolo 400 slov, též okolo 1500 slov (18 %). Ve výšeči „*dítě užívá jiný počet slov*“ rodiče uváděli většinou menší počet slov, nebo pouze napsali „*aktivní slovní zásoba*“, nebo vůbec neměli představu, jak můžou průměrný počet slov odhadnout.

Podle profesora Příhody (1977) by mělo tříleté dítě disponovat bohatou slovní zásobou. Ve své výzkumné práci uvádí, že při zkoumaném vzorku 20 dětí byla zjištěna hodnota průměrný počet slov 896. Toto číslo se **shoduje** s mým výsledkem okolo 1000 slov, který byl nejvíce zastoupený v odpovědích respondentů.

Následujícím grafem se dostáváme k druhé výzkumné otázce „*Kdy se u dětí objevuje podřadné souvětí?*“

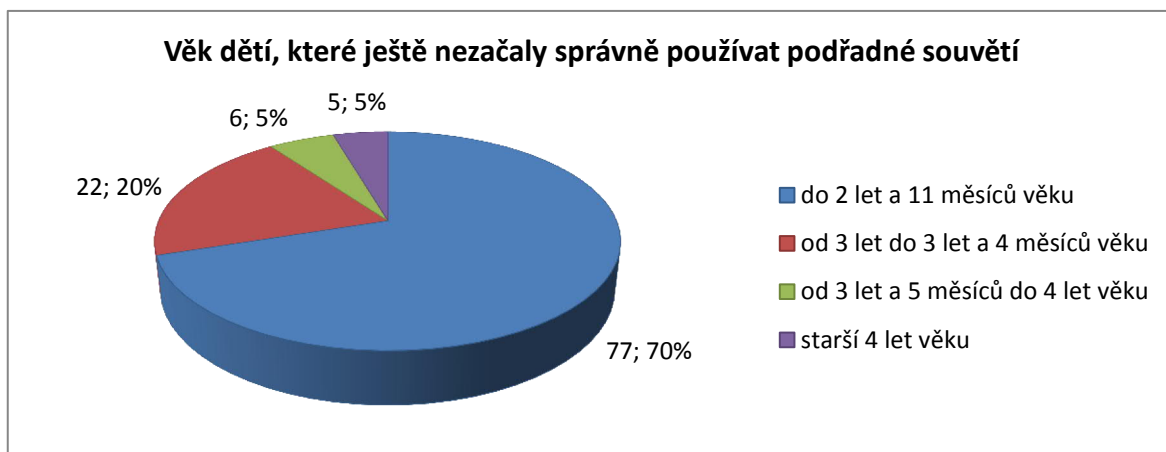
Graf 17 - Věk, ve kterém děti začaly správně používat podřadné souvětí

Z tohoto grafu můžeme vyčíst, že 28% dětí respondentů užívá podřadné souvětí již před třetími narozeninami, ale též velké procento z nich správně začíná užívat podřadné souvětí až po třetích narozeninách a později. Můžeme konstatovat, že **38 %** dětí začíná správně používat podřadné souvětí až mezi **třetím a čtvrtým rokem života**. Ti, kteří ho začínají správně užívat až po čtvrtém roce života, budou mít nejspíše opožděný vývoj řeči. Podle Příhody (1977) dítě zvládá vytvářet správně podřadná souvětí těsně před třetím rokem (od 2 let a 9 měsíců). Ve třech letech by dítě již mělo z hlediska skladby a tvarosloví mluvit správně a až na malá nedopatření se tříleté dítě vyjadřuje slohově a mluvnicky bez chyb. Pokud chci srovnat Příhodovu studii a mé výsledky výzkumu, musím konstatovat, že některé děti zvládají správně tvořit podřadné souvětí již před třetím rokem, ale existuje větší procentuální zastoupení těch, kteří začínají podřadné souvětí používat **až po třetích narozeninách**. Tímto krátkým shrnutím jsem též odpověděla na druhou výzkumnou otázku.

Velké procento (27%) respondentů též odpovědělo, že jejich dítě ještě podřadné souvětí správně užívat nezačalo. Následující graf uvádí, v jakém věku tyto děti jsou.

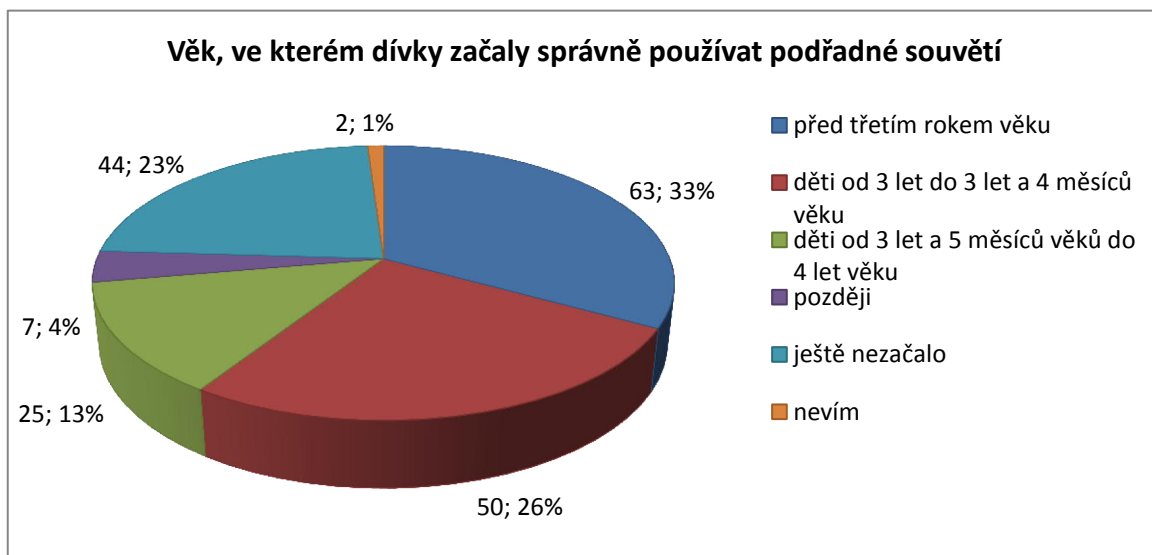
Graf 18 - Věk dětí, které ještě nezačaly správně používat podřadné souvětí

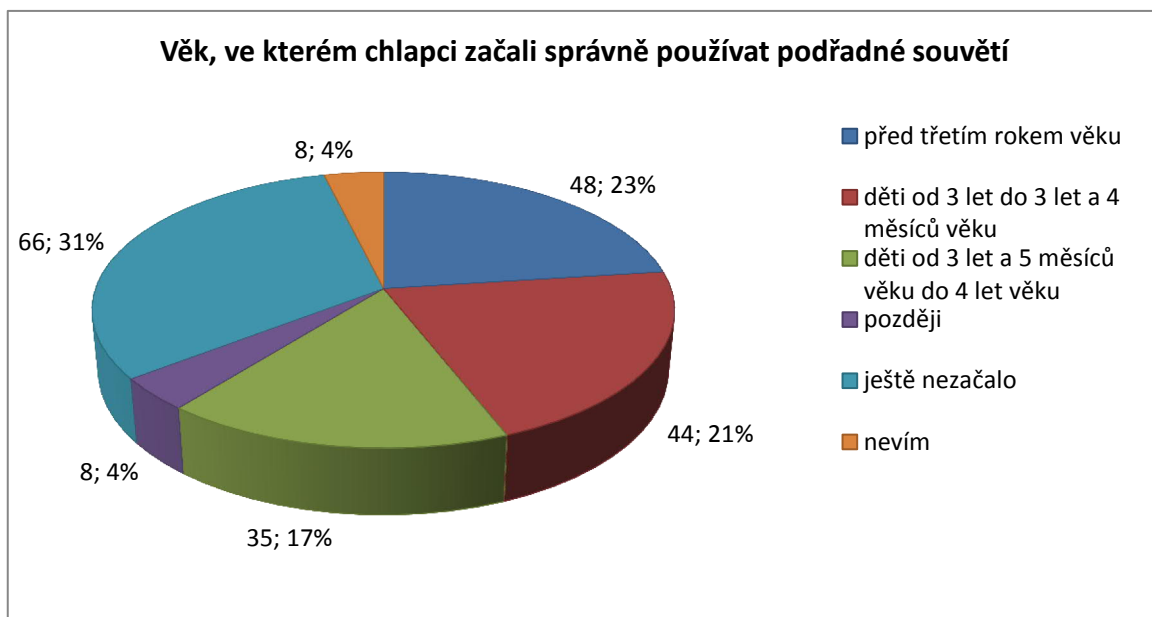
Významné procento (70%) zaujímají děti mladší tří let. Z 25% jsou to ale též děti ve věku 3 – 4 let, které ještě nezačaly používat podřadné souvětí. Dokonce 5% z celku zastupují děti starší než 4 roky, u kterých můžeme opět shledávat nejspíše opožděný vývoj řeči.

Z hlediska pohlaví se u této otázky projevil největší rozdíl u všech zkoumaných oblastí. Odlišnosti mezi dívkami a chlapci uvádějí následující dva grafy 19 a 20.

Graf 19 - Věk, ve kterém dívky začaly správně používat podřadné souvětí

Graf 20 - Věk, ve kterém chlapci začali správně používat podřadné souvětí

Před třetím rokem začalo správně používat podřadné souvětí o 10% více dívek než chlapců. V období od 3 let do 3 let a 4 měsíců věku začalo podřadné souvětí užívat o 5 % více dívek než chlapců. Věk od 3 let a 5 měsíců do 4 let je u dívek naopak méně zastoupený a to o 4%. Myslím si, že u této otázky lze konstatovat, že z mého zkoumaného vzorku **dívky** začaly správně používat podřadné souvětí **dříve než chlapci**.

8.2 Pozorování

Druhá část výzkumného šetření probíhala pomocí metody pozorování, kterého se zúčastnilo pět chlapců a pět dívek ve věku tří let. Nejprve uvádím výsledky šetření u jednotlivých dětí a na závěr je shrnuji v souhrnné tabulce, která je rozdělena i z hlediska pohlaví dětí.

1) Anna

Osobní anamnéza: dívka, prosinec 2013, introvert, porod a těhotenství – bez komplikací, celkový vývoj osobnosti – pravděpodobně normální

Rodinná anamnéza: matka: **věk:** 33 let, **vzdělání:** vysokoškolské, **zaměstnání:** učitelka ZŠ

otec: **věk:** 36 let, **vzdělání:** vysokoškolské, **zaměstnání:** OSVČ

sourozenci: 0

Anička sice rozuměla pokynům, ale nejprve měla strach z komunikace se mnou. Reagovala pouze na matčiny otázky. Při vyjadřování používala především slova a občas zařadila větu jednoduchou. Souvětí souřadné ani podřadné jsem u ní nezaznamenala. V časování a skloňování se též objevovaly nesrovnalosti. Zvládala užívat jednotné i množné číslo, mluvila o sobě ve třetí osobě. Slovní zásobu hodnotím jako malou.

2) Anežka

Osobní anamnéza: dívka, březen 2014, extravert, porod a těhotenství - bez komplikací, celkový vývoj osobnosti – pravděpodobně normální

Rodinná anamnéza: matka: **věk:** 20 let, **vzdělání:** základní, **zaměstnání:** student

otec: neznámý

sourozenci: 0

poznámka: Otce zastupuje přítomnost partnera matky a dědy dívky. Nejvyšší dosažené vzdělání u obou je vyučen.

Anežka rozuměla pokynům a ochotně na ně reagovala, neměla strach z komunikace se mnou, nesetkaly jsme se totiž poprvé. Při mluvení používala věty jednoduché a souvětí souřadné, podřadné souvětí jsem u ní ještě nezaznamenala. Časovat a

skloňovat zvládala bez problému, používala jednotné i množné číslo. O sobě mluvila v první osobě, její slovní zásoba byla aktivní.

3) Kateřina

Osobní anamnéza: dívka, duben 2014, extravert, porod a těhotenství – bez komplikací, celkový vývoj osobnosti – pravděpodobně normální

Rodinná anamnéza: matka: **věk:** 29, **vzdělání:** středoškolské s maturitou, **zaměstnání:** vychovatelka ZŠ

otec: **věk:** 32, **vzdělání:** středoškolské s maturitou, **zaměstnání:** prodavač

sourozenci: 0

Kačenka ochotně reagovala na moje pokyny, nestyděla se. Při komunikaci používala věty jednoduché, souvětí souřadné i podřadné. Časování a skloňování zvládala správně, taktéž jednotné i množné číslo. Vyjadřovala se o sobě v první osobě, slovní zásobu měla na vysoké úrovni.

4) Veronika

Osobní anamnéza: dívka, únor 2014, introvert, porod a těhotenství – bez komplikací, celkový vývoj osobnosti – pravděpodobně normální

Rodinná anamnéza: matka: **věk:** 40, **vzdělání:** vysokoškolské, **zaměstnání:** žena v domácnosti

otec: **věk:** 54, **vzdělání:** středoškolské, **zaměstnání:** číšník

sourozenci: dva starší bratři (18 a 10 let)

Veronika odpovídala, nebála se komunikovat. Vyjadřovala se však především pomocí vět jednoduchých, souvětí jsem u ní nezaznamenala. Časování a skloňování zvládala, taktéž jednotné a množné číslo. Slovní zásobu jsem zhodnotila jako aktivní, o sobě se vyjadřovala v první osobě.

5) Karolína

Osobní anamnéza: dívka, prosinec 2013, introvert, porod a těhotenství – bez komplikací, celkový vývoj osobnosti – pravděpodobně normální

Rodinná anamnéza: matka: **věk:** 35 let, **vzdělání:** vysokoškolské, **zaměstnání:** public relations

otec: **věk:** 39 let, **vzdělání:** vysokoškolské, **zaměstnání:** učitel ZŠ

sourozenci: mladší sestra (2 roky)

Kája se nebála se mnou mluvit, ochotně reagovala na mé pokyny. Mluvila ve větách jednoduchých, ale též užívala souvětí souřadné i podřadné. Jednotné a množné číslo zvládala rozlišit bez problému. Časovat a skloňovat zvládala správně. Slovní zásoba byla aktivní, o sobě se dokázala vyjádřit v první osobě.

6) **Jakub**

Osobní anamnéza: chlapec, leden 2014, introvert, porod a těhotenství – bez komplikací, celkový vývoj osobnosti – pravděpodobně normální

Rodinná anamnéza: matka: **věk**: 32 let, **vzdělání**: středoškolské s maturitou, **zaměstnání**: účetní

otec: **věk**: 39 let, **vzdělání**: středoškolské s maturitou, **zaměstnání**: zvukař

sourozenci: starší sestra (5 let)

Jakub rozuměl pokynům a zvládal na ně odpovídat. I když se malinko styděl, neměl vyloženě strach z komunikace. Používal věty jednoduché, souvětí souřadné i podřadné. Jeho vyjadřování a slovní zásoba byla na vysoké úrovni. Časování a skloňování zvládal bez chyb, taktéž užíval jednotné i množné číslo. Mluvil o sobě v první osobě.

7) **Filip**

Osobní anamnéza: chlapec, březen 2014, extravert, porod a těhotenství – bez komplikací, celkový vývoj osobnosti – pravděpodobně normální

Rodinná anamnéza: matka: **věk**: 30 let, **vzdělání**: vysokoškolské, **zaměstnání**: mateřská dovolená

otec: **věk**: 31 let, **vzdělání**: vysokoškolské, **zaměstnání**: ředitel ZŠ

sourozenci: mladší a starší bratr (1 a 4 roky)

Filip se rozmluvil především za přítomnosti otce, neměl však strach se mnou mluvit. Odpovídal ochotně na otázky. Vyjadřoval se i v souvětí podřadném, časoval i skloňoval. Jednotné i množné číslo užíval, jeho slovní zásoba byla aktivní. O sobě se vyjadřoval v první osobě.

8) Jan

Osobní anamnéza: chlapec, duben 2014, extravert, porod a těhotenství – bez komplikací, celkový vývoj osobnosti – pravděpodobně normální

Rodinná anamnéza: matka: **věk:** 40 let, **vzdělání:** středoškolské s maturitou, **zaměstnání:** asistentka pedagoga

otec: **věk:** 40 let, **vzdělání:** středoškolské s maturitou, **zaměstnání:** gastronomie
sourozenci: starší sestra a bratr (14 a 17 let)

Honzík se ze začátku malinko styděl, ale nakonec se nebál si se mnou nad obrázky povídat. Ve svém vyjadřování užíval dokonce i podřadné souvětí, jednotné i množné číslo. Nedělalo mu problémy časování ani skloňování. Mluvil o sobě v první osobě a měl aktivní slovní zásobu.

9) Šimon

Osobní anamnéza: chlapec, prosinec 2013, extravert, porod a těhotenství – bez komplikací, celkový vývoj osobnosti – pravděpodobně normální

Rodinná anamnéza: matka: **věk:** 26 let, **vzdělání:** vyučena **zaměstnání:** kadeřnice

otec: **věk:** 29 let, **vzdělání:** vyučen, **zaměstnání:** mechanik
sourozenci: 0

Šimon se nebál komunikovat, při popisu obrázků používal věty jednoduché a souvětí souřadné. Podřadné souvětí zatím nepoužil. Časovat a skloňovat zvládal s přehledem, též jednotné i množné číslo. O sobě se vyjadřoval v první osobě, jeho slovní zásoba byla velká.

10) Lukáš

Osobní anamnéza: chlapec, únor 2014, introvert, porod a těhotenství – bez komplikací, celkový vývoj osobnosti – pravděpodobně normální

Rodinná anamnéza: matka: **věk:** 31 let, **vzdělání:** středoškolské s maturitou, **zaměstnání:** úřednice

otec: **věk:** 38 let, **vzdělání:** vyučen, **zaměstnání:** opravář
sourozenci: 0

Lukáš sice ochotně reagoval a nebál se komunikace, ale jeho slovní zásoba byla velmi nízká. Časování a skloňování mu v některých případech ještě dělalo

problémy a používal hlavně věty jednoduché. Souvětí jsem u něj nezaznamenala. Mluvil o sobě v první osobě.

Tabulka 4 - Souhrnná data pozorovaných dětí

Pozorovaná oblast:	dívky (5)	chlapci (5)
<i>Rozumí pokynům a reaguje na ně.</i>	5	5
<i>Nemá strach z komunikace.</i>	4	5
<i>Používá pouze slova.</i>	-	-
<i>Používá především slova, občas zařadí větu jednoduchou.</i>	1	-
<i>Používá pouze věty jednoduché.</i>	1	1
<i>Používá věty jednoduché a zároveň souvětí souřadné.</i>	1	1
<i>Používá věty jednoduché, souvětí souřadné i podřadné</i>	2	3
<i>Užívá jednotné i množné číslo</i>	5	5
<i>Dítě správně časuje a skloňuje.</i>	4	4
<i>Má aktivní slovní zásobu.</i>	4	4
<i>Hovoří o sobě v první / třetí osobě.</i>	v první: 4 ve třetí: 1	v první: 5 ve třetí: -

Zdroj: (vlastní zpracování)

Tabulka uvádí, jaký počet pozorovaných tříletých dětí odpovídá konkrétní sledované oblasti. Též je rozdělena z hlediska pohlaví. Když se zaměřím právě na možné odlišnosti mezi dívkami a chlapci, neshledávám v žádné pozorované oblasti rozdíly. Musím však upozornit na to, že pět dětí z deseti ve třech letech ještě nepoužívá podřadné souvětí. Dvě z nich dokonce používají pouze věty jednoduché a jedno především slova. Což potvrzuje výsledky dotazníkového šetření, že ne všechny děti ještě zvládají ve třech letech správně používat podřadné souvětí. Musím však zmínit, že všechny děti rozuměly pokynům a ochotně reagovaly, se skloňováním a časováním většina z nich též neměla problém. Jednotné a množné číslo užívaly všechny děti. Až na jedno dítě o sobě všechny děti hovořily v první osobě.

8.3 Souhrn výzkumného šetření

Následující tabulka shrnuje výsledky výzkumného šetření a zároveň je porovnává s výzkumem prof. Václava Příhody.

Tabulka 5 - Souhrn mého a Příhodova výzkumného šetření

zkoumaná oblast	věk dětí – můj výzkum	věk dětí – výzkum prof. Václava Příhody
<i>První slova</i>	kolem 1 roku až do 1 roka a 6 měsíců	1 rok a 2 měsíce
<i>Nejdříve použitý slovní druh</i>	podstatná jména	citoslovce
<i>Spojování slov do vět</i>	od 1 roka a 4 měsíců do 2 let a 4 měsíců věku	od 1 roka a 6 měsíců do 2 let a 1 měsíce
<i>Tvorba souvětí</i>	od 2 let do 2 a 11 měsíců (ale 21% až ve věku 3;0 – 3;4)	po 2. roce, v 2 letech a 7 měsících – 2 letech a 9 měsících zdokonaluje syntax
<i>Skloňování a časování</i>	zvládají ve 3 letech	po 2. roce – 2 letech 9 měsících (v 3 letech zvládá)

<i>Průměrný počet slov u dětí</i>	1 000	896
<i>Podřadné souvětí</i>	mezi 3. a 4. rokem života	2;9 a dál (ve třech letech již zvládá)

Zdroj: (vlastní zpracování)

Rozdíly z hlediska pohlaví:

Nyní si ještě stručně shrneme odlišnosti ve vývoji řeči z hlediska pohlaví. V období, kdy se začínají u dětí objevovat první slova, jsem mezi dívkami a chlapci shledala zanedbatelný rozdíl.

Spojovat slova do vět začínají chlapci i dívky též podobně, i když se ve věku 2 let – 2 let a čtyř měsíců se objevil 8% náskok u dívek, přesto je tento rozdíl minimální.

U skloňování a časování se objevily značné rozdíly mezi dívkami a chlapci a to až o 19 %. Více dívek zvládá ve třech letech skloňovat a časovat než chlapců.

Při porovnání procentuálního rozložení u určitých časových období u dívek a chlapců jsem zjistila minimální rozdíly. Rozdíl pěti procent je vidět pouze v období od 2 let do 2 a 3 měsíců a od 3 let do 3 let a 4 měsíců, kdy mají dívky v obou případech procentuálně vyšší zastoupení. Tento rozdíl je však minimální. Můžeme tedy konstatovat, že výsledek této zkoumané oblasti nepotvrdil diferenci mezi pohlavími.

Nejvíce zásadní rozdíly jsem zjistila u otázky, kdy začaly děti správně používat podřadné souvětí. U této otázky lze potvrdit, že v rámci mého zkoumaného souboru dívky začaly správně používat podřadné souvětí dříve než chlapci. Důkazem je toho to, že před třetím rokem začalo správně používat podřadné souvětí o 10% více dívek než chlapců. V období od 3 let do 3 let a 4 měsíců věku začalo podřadné souvětí užívat o 5 % více dívek než chlapců.

9 Diskuse

Jak jsem již zmiňovala v předchozí kapitole, dotazníkového průzkumu se zúčastnilo **97 % žen** a pouze **3 % mužů**. Myslím si, že je to z toho důvodu, že takto rané dětství prožívají s dětmi spíše ženy, přestože v dnešní době není výjimkou muž na mateřské dovolené, převažují právě matky, které jsou s takto malými dětmi v nejčastějším a nejbližším kontaktu. Jsou to právě ony, které sledují celkový vývoj řeči u jejich dětí, mnoho z nich si ho i zapisuje, nebo má nastudovanou odbornou literaturu.

Nejvíce mi na dotazník odpověděli respondenti **vysokoškolsky vzdělaní** (46,8 %), následovali je středoškoláci s maturitou (40 %). Středoškolské vzdělání či výuční list získalo 11,3 % respondentů a základního vzdělání dosáhlo pouze 2 %. Myslím si, že dotazník vyplnilo nejvíce vysokoškoláků právě proto, že mají s dotazníky tohoto typu největší zkušenost. Buď ze svého ještě studijního života či z profesního. Domnívám se, že více se studenty soucítí, protože sami prošli vysokoškolským studiem. Možná je to také tím, že vzdělanější lidé přicházejí přes den více do styku s internetem, než jedinci, kteří pracují manuálně. Tím pádem se vysokoškoláci a středoškoláci obecně více dostávají do kontaktu s elektronickými dotazníky.

Průcha (2011) ve své publikaci uvádí výzkum I. Knausové, že na vývoj řeči má vliv i vzdělání rodičů. Je tedy možné, že když mi dotazník vyplnilo více vysokoškolských rodičů, mohl se do výzkumu tento ukazatel promítnout. Výzkum uvedený v Průchově publikaci uvádí, že matky se základní školou či výučním listem měly pouze omezený jazykový kód na rozdíl od vysokoškolsky a středoškolsky vzdělaných matek. Musíme si však uvědomit, že vzdělání rodičů je pouze jeden z vnějších faktorů, který ovlivňuje vývoj řeči a větší vliv mohou mít i jiné z nich, které mohou působení vzdělání zakrýt.

V předchozí kapitole též zmiňuji **profese** respondentů, které měly největší zastoupení. Bohužel jsem u dětí těchto skupin nezjistila žádné viditelné rozdíly, ze kterých bych mohla určit, jestli má určitý okruh profesí vliv na vývoj řeči u dětí. I když v teoretické části uvádím, že vliv některých povolání je zjevný, můj výzkum to nepotvrdil. Může to být i z důvodu, že mnoho respondentů odpovědělo, že jsou na mateřské dovolené, nebo jsem neměla podobně početný vzorek u každého ze zmiňovaných zaměstnání.

Otázky v dotazníku jsem směřovala již k samotnému vývoji řeči, jelikož odpověď na ně předpokládala, že předřečové činnosti proběhly v pořádku. Používat **první slova** začínají děti podle mého výzkumu již kolem 1 roku do 1 roka a 6 měsíců. Někteří rodiče odpověděli, že jejich děti začaly tvořit první slova již před prvním rokem. Zde je nutné se zamyslet nad tím, co přesně pro rodiče znamená „slovo“. I to, jak si rodiče přesně vykládají tento pojem, mohlo ovlivnit výsledky výzkumu.

Otázka týkající se nejdříve použitého **slovního druhu** uvedli respondenti na první místo podstatná jména, i když jak potvrzuje výzkum prof. Václava Příhody a dalších autorů, bývají to právě citoslovce, která zastupují první místo v nejdříve použitém slovním druhu u dětí. Až následně to jsou podstatná jména, slovesa a až poté další slovní druhy. U některých dětí to sice mohla být právě podstatná jména, která začaly používat jako první, ale obecně musím dost zpochybnit, zda jsou na prvním místě většinou. Je možné, že si respondenti přesně nepamatovali, jaký slovní druh byl u dítěte použit jako první, jelikož podstatná jména v odpovědích hned následují citoslovce. Možné je též, že někteří dotazovaní mají problém rozeznat mezi konkrétními slovními druhy. Už jen z toho důvodu jsem do škály nezařazovala slovní druhy částice a příslovce, protože se domnívám, že mnoho z nich by je nedokázala ve větě identifikovat. Na posledním místě v žebříčku skončily spojky, které dítě začíná používat především při tvorbě souvětí, proto mi i několik respondentů do poznámky napsalo, že tento slovní druh jejich dítě ještě nezačalo používat.

Spojovat slova do vět začínají děti od 1 roka a 4 měsíců do 2 let a 4 měsíců věku. Jedná se o období celého roku, kdy děti začínají skládat slova do vět. Může to odpovídat realitě a doopravdy označovat dobu, kdy děti začínají. Do poznámek mi však mnoho rodičů napsalo, že záleží na tom, jakou větu si představuji. Zda se jedná o věty např. o třech slovech, či o větu s více větnými členy. Což mohlo jistě ovlivnit výsledky výzkumného souboru, protože záleží na tom, jak si otázku „*V kolika letech začaly děti spojovat slova do vět?*“ konkrétní rodiče vysvětlili. Proto se zde jedná o roční časový úsek, kdy děti začaly spojovat slova do vět.

Mnoho rodičů mělo též problém odhadnout, kolik **slov** jejich dítě **průměrně používá**, což jsem trochu předpokládala, proto jsem u této otázky uvedla možnost vlastní odpovědi. I když mnoho z nich uvedlo, že jejich dítě vyprodukuje průměrně 1000 slov, myslím si, že by tento vzorek byl určitě vyšší, jelikož mnoho rodičů mi do odpovědi s otevřenou

odpovědi psalo, že to neumí odhadnout, ale jejich děti mají bohatou či aktivní slovní zásobu na jejich věk. Což by v překladu mělo znamenat oněch 1000 slov – bohatou slovní zásobu odpovídající tříletému dítěti.

Co se týká **flexe**, zajímalo mě, zda děti ve třech letech umějí skloňovat a časovat. Výsledky opět mohl ovlivnit výklad rodičů. Záleží totiž na tom, zda si rodiče pod pojmy skloňovat a časovat představí flexi pouze podstatných jmen a sloves, nebo všech ohebných slovních druhů. I tato interpretace mohla ovlivnit výsledky výzkumného šetření.

Pan prof. Příhoda tvrdí, že ve třech letech by dítě mělo zvládat skladbu, do čehož zahrnuje i **tvorbu souvětí**. Dítě začíná tvořit podle jeho studie souřadné souvětí již po druhém roce života a přibližně do 2 let a 9 měsíců ho zdokonaluje a přidává k němu tvorbu podřadného souvětí. Z mého výzkumu vyplývá, že už nyní dochází k malému rozkolu, kdy 21 % dětí začalo tvořit souvětí až v období po třetím roce. Je sice pravda, že většina dětí začíná tvořit souvětí již před druhým rokem, avšak existuje nezanedbatelné procento těch, kteří ho používají až po třetích narozeninách.

Dále bych se chtěla zaměřit na otázku „*Proč významné procento dětí správně používá **podřadné souvětí** až ve třetím roce života?*“ Pan profesor Příhoda svůj výzkum sepsal v 60. letech minulého století. I v této době existovalo mnoho faktorů, které ovlivňovaly vývoj řeči u dětí. Jací činitelé mohou více ovlivňovat vývoj řeči u dětí více než dřív?

Vliv vnitřních faktorů (stav centrální a nervové soustavy, intelektuální schopnosti, úroveň motorických schopností, sluchové a zrakové vnímání) můžu skoro se stoprocentní jistotou vyloučit, jelikož předpokládám, že za doby výzkumu prof. Příhody stav těchto vnitřní vlivů nemohl být diametrálně odlišný. Nedomnívám se, že by pro rozvoj vnitřních faktorů měly dnešní děti méně podnětů než děti dříve.

Existuje mnoho vnějších faktorů, které svým působením mohou ovlivnit vývoj řeči u dítěte. Je zásadní se zamyslet nad tím, které z nich negativně zvětšily své působení na ontogenetický vývoj řeči u dětí, nebo který činitel za Příhodova výzkumu vůbec na tuto oblast nepůsobil.

Domnívám se, že velký vliv na vývoj řeči u dětí má v dnešní době především čas trávený u **počítačové techniky a televizní obrazovky**. Jak jsem již zmiňovala v teoretické části, je to jeden z vnějších faktorů, který má na děti značný vliv. Televize byla dříve v domácnostech

minimálně zastoupena a počítačová technika byla v českých domovech v nedohlednu. Rodina trávila více času společně, čtením knížek, vyprávěním příběhů či kolektivními aktivitami. Dítě tudíž přicházelo do styku s mluvenou řečí ve velké míře. Při sledování televize, hraní her na počítači či jiné elektronice dítě směřuje k pasivnímu životu. Dítě to nenutí tolik přemýšlet a používat mluvenou řeč. (Bezděková Kyclová, 2014)

Další faktor, který by mohl negativně ovlivnit vývoj řeči u dětí je **rozvodovost** a odloučení od rodičů. Na webových stránkách Českého statistického úřadu je k dohledání, že rozvodovost se od roku 1960 k roku 2015 zvýšila cca o 30 %. (Čes) Bytešníková (2012) upozorňuje, že jestliže je dítě dlouhodobě vystaveno citovému přetížení, což rozvod rodičů určitě je, může to mít vliv na jeho řečový vývoj.

Jak jsem již zmiňovala v kapitole zabývající se výsledky, okolo třetího věku se mi ukázaly rozdíly ve vývoji řeči mezi **dívkami** a **chlapci**. A to především v užití souvětí a podřadného souvětí, ale též u skloňování.

Již v teoretické části jsem poznamenala, že celkový vývoj u dívek a chlapců probíhá odlišně a to z toho důvodu, že vývoj mozku u dívek a chlapců postupuje v raných fázích odlišně. Výzkumy potvrzují, že dívky jsou ve vývoji rychlejší. (Havigerová, 2013)

I když se rozdíly mezi pohlavími projevily až okolo třetího roku věku, myslím si, že tyto odlišnosti odpovídají právě tomu, že vývoj dívek a chlapců probíhá jinak a má to vliv i na vývoj řeči.

Mým výzkumným šetřením jsem zjistila, že se věk tří let u současných dětí nemůže považovat za vrchol řečového vývoje, jelikož existuje nezanedbatelné procento dětí, které ve třech letech začínají s podřadným souvětím. Musím konstatovat, že děti dříve na tom byly po stránce tvaroslovné a syntaktické vývojově lépe, jelikož dnešní děti se v těchto oblastech zdokonalují minimálně do čtyř let věku.

10 Závěr

Cílem diplomové práce bylo zjistit, jakým způsobem probíhá vývoj řeči u současných dětí a porovnat ho s výzkumem prof. V. Příhody.

V teoretické části jsem se zabývala vývojem řeči u dětí do věku 3 – 4 let. Nejprve jsem vymezila základní termíny, které jsem v rámci diplomové práce používala. Následně jsem popsala vývoj řeči v ontogenezi podle prof. Václava Příhody. V dalších kapitolách jsem se věnovala dílčím etapám vývoje řeči podle dalších autorů, ale též faktorům, které mají bezpodmínečný vliv na rozvoj řeči u dětí.

V praktické části jsem uskutečnila vlastní empirické šetření, které jsem následně zpracovala a vyhodnotila. Výsledky jsem získala pomocí elektronického dotazníku určeného rodičům dětí ve věku 2 – 5 let. Údaje jsem obdržela od 400 respondentů. Doplnující metodou mého výzkumného šetření bylo pozorování deseti dětí.

Závěry výzkumného šetření ukazují, jak probíhá vývoj řeči u dětí v dnešní době. Nejprve jsem se zabývala výsledky z dotazníkového šetření a až poté jsem vyhodnotila pozorování. Nakonec jsem vše shrnula v přehledné tabulce, ve které jsem své výsledky porovnála s výzkumem Václava Příhody.

Je zajímavé, že většina ze zkoumaných oblastí vývoje řeči se shoduje s výzkumem Václava Příhody. Konkrétně se jedná o věková stadia prvních slov, spojování slov do vět, skloňování a časování či průměrný počet slov ve třech letech. Nepatrnou odlišnost jsem spatřila při výsledcích nejdříve použitého slovního druhu, kdy se respondenti vyjádřili, že nejdříve jejich dítě začalo užívat slovní druh podstatná jména a až na druhém místě skončily citoslovce, které prof. Příhoda zařazuje na první místo v nejdříve užitém slovním druhu u dětí.

Rozkol dochází až při tvoření souřadného souvětí. Kdy se v mém výzkumu projevilo, že i když většina dětí začíná tvořit souvětí v období mezi druhým a třetím rokem života, existuje až 21 % procent dětí z mého zkoumaného vzorku, které začaly tvořit souvětí až po třetím roce. Podle Příhody většina dětí začíná používat souřadné souvětí nejpozději do třetích narozenin.

Zásadní rozdíl jsem vyhodnotila u správného používání podřadného souvětí, kdy se prokázalo, že velká část současných dětí ho správně užívá až mezi třetím a čtvrtým rokem

života. Tento výsledek se projevil nejenom při vyhodnocení dotazníkového šetření, ale též díky metodě pozorování. Z deseti sledovaných dětí to byla přesně polovina, které ještě ve věku tří let správně nepoužívala podřadné souvětí. Rozdíl od výsledků prof. Václava Příhody je značný, ten totiž tvrdí, že děti začínají tvořit podřadné souvětí od 2 let a devíti měsíců, nejpozději však ve třech letech by měly z hlediska skladby mluvit správně.

11 Seznam použitých informačních zdrojů

Seznam použité literatury:

- BALAŠOVÁ, Jana. *Kapitoly z logopedie*. 1. vydání. Praha : Vysoká škola J. A. Komenského s.r.o., 2003. str. 84. ISBN 80-86723-05-4.
- BEZDĚKOVÁ KYCLTOVÁ, Jana. *Učíme naše dítě mluvit*. Praha : Arista Books, 2014. str. 224. ISBN 978-80-87867-10-5.
- BYTEŠNÍKOVÁ, Ilona. *Komunikace dětí předškolního věku*. 1. vydání. Praha : Grada Publishing, a.s., 2012. str. 236. ISBN 978-80-247-3008-0.
- FERJENČÍK, Ján. *Úvod do metodologie psychologického výzkumu*. 1. vydání. Praha : Portál, 2000. 256. ISBN 80-7178-367-6.
- HARTL, Pavel. *Stručný psychologický slovník*. Praha : Portál, 2004. str. 312. ISBN 80-7178-803-1.
- HAVIGEROVÁ, Jana Marie. *Vyhledávání nadaných dětí v předškolním věku, Škála charakteristik nadání a její adaptace na české podmínky*. Praha : Grada Publishing, a.s., 2013. str. 88. ISBN 978-80-247-5150-4.
- HUBÁČEK, Jaroslav, a další. *Čeština pro učitele*. Loučky : Vade mecum bohemiae, 2010. str. 375. ISBN 978-80-86041-37-7.
- FILIPEC, Josef; DANEŠ, František. *Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost*. Praha : Academia, 1998. str. ISBN 799. 80-200-0493-9.
- KARLÍK, Petr; NEKULA, Marek. *Encyklopedický slovník češtiny*. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 2002. str. 604. ISBN 80-7106484-X.
- KEJKLÍČKOVÁ, Ilona. *Vady řeči u dětí*. Praha : Grada Publishing, a.s., 2016. str. 224. ISBN 978-80-247-3941-0.
- KLENKOVÁ, Jiřina. *Logopedie*. 1. vydání. Praha : Grada Publishing, a.s., 2006. str. 228. ISBN 80-247-1110-9.
- KURIC, Josef a kol. *Ontogenetická psychologie*. 1. vydání. Praha : SPN, 1986. str. 264.
- KUTÁLKOVÁ, Dana. *Logopedická prevence*. 3. vydání. Praha : Portál, 2002. str. 213. ISBN 80-7178-667-5.
- KUTÁLKOVÁ, Dana. *Vývoj dětské řeči krok za krokem*. Praha : Grada Publishing, a.s., 2005. str. 100. ISBN 80-247-1026-9.

- LANGMEIER, J; MATĚJČEK, Z. *Psychická deprivace v dětství*. Praha : Karolinum, 2011. str. 400. ISBN 978-80-246-1983-5.
- LANGMEIER, Josef; KREJČÍŘOVÁ, Dana. *Vývojová psychologie*. Praha : Grada Publishing, a.s., 2006. str. 368. ISBN 80-247-1284-9.
- LECHTA, Viktor. *Symptomatické poruchy řeči u dětí*. Praha : Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-433-5.
- LEJSKA, Mojmír. *Poruchy verbální komunikace a foniatrie*. Brno : Paido, 2003. str. 156. ISBN 80-7315-038-7.
- LOTKO, Edvard. *Slovník lingvistických termínů pro filology*. 2. vydání. Olomouc : Univerzita Palackého, 2000. str. 128. ISBN 80-244-0123-1.
- LYNCH, Charlotte; KIDD, Julia. *Cvičení pro rozvoj řeči*. Praha : Portál, 1999. str. 133. ISBN 80-7178-571-7.
- MAREŠ, Jiří; KŘIVOHLAVÝ, Jaro. *Komunikace ve škole*. Brno : MU, 1995. ISBN 80-210-1070-3.
- MATĚJČEK, Zdeněk. *Prvních 6 let ve vývoji a výchově dítěte*. Praha : Grada Publishing, a.s., 2005. str. 184. ISBN 978-80-247-0870-6.
- NELEŠOVSKÁ, Alena. *Pedagogická komunikace v teorii a praxi*. 1. vydání. Praha : Grada Publishing, a.s., 2005. str. 171. ISBN 80-247-0738-1.
- OHNESORG, Karel. *Naše dítě se učí mluvit*. 2. vydání Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1976, 74 s.
- PAČESOVÁ, Jaroslava. *Řeč v raném dětství*. Brno : Univerzita J.E. Purkyně, 1979. str. 170.
- PIAGET, Jean; INHELDEROVÁ, Bärbel. *Psychologie dítěte*. Praha : Portál, 2007. str. 144. ISBN 978-80-7367-263-8.
- PRŮCHA, Jan. *Dětská řeč a komunikace: poznatky vývojové psycholingvistiky*. 1. vydání. Praha : Grada Publishing, a.s., 2011. str. 199. ISBN 978-80-247-3603-7.
- PRŮCHA, Jan; WALTEROVÁ, Eliška; MAREŠ, Jiří. *Pedagogický slovník*. 6. vydání. Praha : Portál, 2009. str. 400. ISBN 978-80-7367-647-6.
- PŘÍHODA, Václav. *Ontogeneze lidské psychiky I*. Praha : SPN, 1977. str. 416.
- SOVÁK, Miloš. In Kolektiv autorů. *Logopedie a komunikace: Sborník přednášek a statí*. Praha: Logopedická společnost Miloše Sováka, 1980, str. 85

- SOVÁK, Miloš. *Logopedie předškolního věku*. 1. vydání. Praha : SPN, 1984. str. 223.
- SOVÁK, Miloš. *Nárys speciální pedagogiky*. Praha : SPN, 1972. str. 206.
- ŠPAŇHELOVÁ, Ilona. *Dítě: vývoj a výchova od početí do tří let*. 1. vydání. Praha : Grada Publishing, a.s., 2003. str. 96. ISBN 80-247-0552-4.
- ŠPAŇHELOVÁ, Ilona. *Komunikace mezi rodičem a dítětem*. 1. vydání. Praha : Grada Publishing, a.s., 2009. str. 104. ISBN 978-80-247-2698-4.
- ŠULOVÁ, Lenka. *Raný psychický vývoj dítěte*. 1. vydání. Praha : Univerzita Karlova v Praze, 2004. str. 247. ISBN 80-246-0877-4.
- THOROVÁ, Kateřina. *Vývojová psychologie: proměny lidské psychiky od početí po smrt*. 1. vydání. Praha : Portál, 2015. str. 576. ISBN 978-80-262-0714-6.
- TRPIŠOVSKÁ, Dobromila. *Vývojová psychologie pro studenty učitelství*. Ústí nad Labem : Univerzita Jana Evangelisty Purkyně, Pedagogická fakulta, 1998. str. 106. ISBN 80-704-4207-7.
- VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie*. Praha : Karolinum, 2012. ISBN 978-80-246-2153-1.
- VITÁSKOVÁ, Kateřina; PEUTELSCHMIEDOVÁ, Alžběta. *Logopedie*. Olomouc : Univerzita Palackého, 2005. str. 182. ISBN 80-244-1088-5.
- VYBÍRAL, Zbyněk. *Psychologie komunikace*. 2. vydání. Praha : Portál, 2009. str. 320. ISBN 978-80-7367-387-1.
- VYGOTSKIJ, Lev Semjonovič. *Psychologie myšlení a řeči*. 1. vydání. Praha : Portál, 2004. str. 136. ISBN 80-7178-943-7.
- VYŠTEJN, Jan. *Dítě a jeho řeč*. 1. vydání. Beroun : Beroko-Fox, 1995. str. 62. ISBN 80-85642-25-5.

Seznam elektronických zdrojů:

- HELLER, Daniel. *Ústav profesního rozvoje pracovníků ve školství Pedagogická fakulta*. [online]. [cit. 2016-11-08] Dostupné z: http://uprps.pedf.cuni.cz/UPRPS-353-version1-psychologie_vyvojova_a_osobnos.pdf.
- KOLMANOVÁ, Martina. *jak podpořit správný vývoj řeči dítěte od 0 do 3 let?* [online]. [cit. 2017-05-21] Dostupné z: <http://martinakolmanova.cz/jak-podporit-vyvoj- reci-ditete-od-0-3-let/>.

Český statistický úřad. *Úhrnná rozvodovost v letech 1950-2015*. [Online] [cit. 2017-06-03] Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/uhrnna-rozvodovost-v-letech-1950-2015>.

12 Seznam příloh

Příloha 1 – Ukázka elektronického dotazníku určeného rodičům dětí ve věku 2 – 5 let

Příloha 2 – Ukázka pozorovací tabulky